

1896 Paris, Le congrès féministe international 8 – 12 april

Initiativtagare till Le congrès féministe de 1896 var ett stort antal organisationer. Några representanter för dessa samlades i *le Journal des Femmes* lokaler på 31 rue Francœur i Paris.

De var "la Solidarité des Femmes, la Ligue Française du Droit des Femmes, l'Égalité, l'Union universelle des Femmes, la Fédération de la Libre-Pensée, le Syndicat de l'Enseignement, le Syndicat des Blanchisseuses et des laveuses et celui des infirmières, l'Union internationale des Sciences et des Arts, la Maison maternelle, le Patronage du sixième arrondissement, l'Œuvre Philanthropique de Belleville, les Amis de l'adolescence de la dix-huitième arrondissement, la Société de l'amélioration du sort des femmes et la revendication de ses droits, l'Emancipation humains de Rouen, le Syndicat de la Presse féministe.

Följande deltog också: l'Union philansthérienne de l'École Sociétaire et la Fédération des Travailleurs socialistes de France.

A l'étranger ont déjà adhéré/ från utlandet deltog: l'Union internationale des femmes de Londres, avec ses branches dans tous les pays, la Ligue du Droit des femmes à Bruxelles, Mademoiselle Marie Popelin, Docteur en Droit, la Société du suffrage des femmes d'Amsterdam, la Revendication des Droits féminins de Bruxelles, la Ligue milanaise pour la défense des intérêts féminins, la Turinoises pour la défense des intérêts féminins, la Libertà e la Pace de Palerme (Guiseppe d'Aguanno), Madame Rosa Mary Amadori, rédactrice en chef de la Vita Femminile, M Louis Frank de Bruxelles; Madame Nellie Van Kol, rédactrice de De Vrouw (la Femme) de Gand, Madame Martine Kramers, correspondente de la Société pour le bien des femmes de Rotterdam."

Fritt inträde för allmänheten. Formellt deltagande kostade för enskilda 1 franc och för grupper 3 francs, för två delegerade. Fler fick inte komma från varje "grupp". Bara de betalande delegerade fick vara med och rösta om resolutioner. Man sökte stöd från staden Paris ledning och fick det. Sekreterare för organisationskommittén var Eugénie Potonié-Pierre.¹

Kvinnokongressen 1896, 8-12 avril höll till i l'Hôtel des Sociétés Savantes, 28 rue Serpente². Byggnaden fanns ännu 2016 och ligger alldeles nära Boulevard Saint Michel i de gamla studentkvarteren inte långt

¹ *Le Journal des Femmes* Nr 49 Jan 1896

² *Figaro* 7/4 & 8/4 1896 samt *La Lanterne* 9/4 1896 samt deras egen inbjudan.

från Sorbonne. I den stora aulan hölls mötena och där rymdes gott och väl 600 personer och det var oftast fullt.³

1896 Paris. En feministisk socialistisk kvinnokongress

Jules Bois skrev en artikel på sommaren 1895 om "Maria Deraismes et le mouvement 'féministe' en France"⁴, där vi får veta att denna kongress planerades av Eugénie Potonié-Pierre och Maria Pognon – den senare ganska ny inom kvinnorörelsen och ordförande för la Ligue du Droit des Femmes (grundad av Léon Richer) samt Marie Bonnevial. Jules Bois hade då fått en lång lista av vad kongressen skulle kräva och han tyckte att arrangörerna har gått för långt, eftersom de vill ha allt på en gång: det gör att de inte kan bli tagna på allvar, menade han. Oklart är om dessa tidiga krav blev de som bestämde innehållet på kongressen. Organisatörerna hade dessutom lyckats få ihop en parlamentarisk stödgrupp som innehöll cirka 50 parlamentariker. Men skriver Bois, socialisterna Vaillant och Viviani hade inte anslutit sig till gruppen.⁵

Jämlikhetstanken med betoning på arbetsmarknaden skulle i ett europeiskt perspektiv visa sig vara seglivad bland små kvinnogrupper i Frankrike och även i andra länder. Där fanns spåren av en ideologi som knöt an till den franska revolutionens jämlikhetsideal, såsom den vidareförvaltats av Saint-Simonister och andra tidiga socialister. Men den frihetliga socialismens tradition av jämlikhet mellan kvinnor och män var inom socialismen på kollisionskurs både med Proudhons komplementära och misogynna kvinnosyn, som starkt påverkat den franska fackliga rörelsen och denna rörelsens praktiska och mansegoistiska rädsla för konkurrens. En sådan rädsla fanns även i länder där marxismen var den förhärskande ideologin i den rörelse som ville samla arbetarklassen. Den katolska kyrkan på kontinenten spelade även den en stor roll för att upprätthålla ett familjeideal med skilda samhällsuppgifter för män och kvinnor. Även mer moderna riktningar, som det av Auguste Comte grundade så kallade samhällsvetenskapliga sätt att tolka samhället -- han har kallats sociologins fader -- hade starka inslag av en gammal syn på mannen som kvinnans överhuvud och beskyddare. Detsamma gällde den moderna naturvetenskapen i form av darwinism och socialdarwinism. Bland moderna tänkare hade kvinnorörelsen inte mycket att hämta.

---

³ Von Dr. Käthe Schirmacher, *Die Frauenbewegung. Revue für die Interessen der Frauen*. Red. Minna Cauer. II. Jahrgang, Nr 8, 15 April 1896.

⁴ Jules Bois, "Maria Deraismes et le mouvement 'féministe' en France", *Figaro* 17/6 1895.

⁵ Jules Bois, "Maria Deraismes et le mouvement 'féministe' en France", *Figaro* 17/6 1895.

Ett jämlikhetsideal, utvecklat av kvinnor, som i sig inkluderande både socialism och feminism var på väg att förlora mark inom den socialistiska vänstern utan att någonsin ha varit stark. Men idealet skulle ännu vid några kvinnokongresser bjuda ett diskursivt motstånd mot ett tänkande, som uppfattade kvinnors och mäns roller som olika. Fortfarande vid de kommande internationella kvinnokongresserna år 1896 och 1900 i Paris skulle både radikala kvinnor med socialism och feminism som ledstjärnor och några socialistiska män ställa upp på kvinnornas protester mot särlagar och mot dessa ställa sina krav på en jämlikhet på arbetsmarknaden.

***

En internationell kvinnokongress hölls alltså i Paris år 1896. Enligt Käthe Schirmacher var dess tre organisatörer : Eugénie Potonié-Pierre, Marya Chéliga-Loewy och Maria Martin. Alla tre var gifta och titulerades "Madame".⁶ Den kallades Congrès féministe international. Ordet feminist hade slagit rot i Frankrike.⁷ Den finska kvinnotidskriften *Nutid*, rapporterade stora framgångar för kongressen:

"Hela prässen, ej blott i Frankrike, men i både nya och gamla världen gaf vidlyftiga referat öfver hvarje scéance, och propaganden för hittills blott halfhviskade, nu högt ljudande nya idéer, det program som utvecklades af lika eleganta som värtaliga och vackra damer, fick en oväntad spridning i de mest reaktionära kretsar."⁸

Rapporteringen i pressen var bred och bevakningen fick i vissa fall stor betydelse för den franska kvinnorörelsen för lång tid framöver. Journalisten och den före detta skådespelerskan Marguerite Durand blev övertygad feminist genom att delta i denna kongress som reporter för tidningen *Le Figaro*. Hon blev viktigt för den franska kvinnorörelsen och aktivist vid kommande internationella kvinnokongresser i Paris. I december följande år, 1897, startade Marguerite Durand utgivningen av en egen daglig tidning *La Fronde*, som skulle verka för kvinnosaken samtidigt som den var en tidning med alla slags nyheter, precis som andra dagstidningar. Ända från början både skrevs och trycktes den

⁶ Käthe Schirmacher, *Die Frauenbewegung. Revue für die Interessen der Frauen*. Red. Minna Cauer. II. Jahrgang, Nr 8, 15 April 1896.

⁷ Program, Congrès féministe international de 1896, och Vœux adoptés par le Congrès féministe international: Congrès 1896 - Paris, Dos 37 BMD; *Le Jn des Femmes* No 49 Jan 1896; Kongressens protokoll publicerades i *Le Jn des Femmes* sammanställda av Eugénie Potonié-Pierre. *Le Jn des Femmes* No 52 Avril till No 55 Juillet 1896. Hon beskriver "les séances" 8, 9, och 11 april, hennes protokoll är snarast referat. Jag kompletterar dem därför med andra tidningsreferat; Dissard 1896: 537ff; Även beteckningen Congrès internationale des Sociétés féministes förekom; Berlin 1896 (1897): 2 påpekar att *Le Temps* gav "a fair resumé" dag för dag; *Shafts* No 5 Vol IV May 1896:50; Vincent 1898: 2.

⁸ *Nutid* 1900: 312.

enbart av kvinnor. I den skrev många goda kvinnliga skribenter och de bildade opinion i bland annat kvinnofrågan. Hennes bestämda åsikter beträffande nattarbetsförbud och andra särdrag för kvinnor märktes därigenom i offentligheten.

Durands feminism var en jämlikhetsfeminism utan att hon, med sin bakgrund som skådespelerska, avstod från vackra kläder och annat som enligt samtidens normer gjorde henne attraktiv och kvinnlig.⁹ Dessutom efterlämnade Durand stommen till ett arkiv och bibliotek för kvinnorörelsen, som varit av stor betydelse för en senare nyanserad historieskrivning om den franska och internationella kvinnorörelsen. År 2017 är detta unika kvinnobibliotek hotat, genom att staden Paris vill integrera Bibliothèque Marguerite Durand i det mycket större Bibliothèque Historique de la Ville de Paris, vilket hotar att göra det värdefulla historiska källmaterialet mindre lättåtkomligt och att ingen särskild personal för arkivet ska finnas längre. Ett stort motstånd har mobiliserats inom historiekretsar både i Frankrike och utomlands. Den forskning som jag, Ulla Wikander, gjort och som här presenteras, har hämtat en hel del material från Bibliothèque Marguerite Durand.

Marie Bonneval, socialist och aktiv inom den Andra socialistiska internationalen,¹⁰ tillmätte kongressen 1896 en avgörande betydelse. Den blev en vändpunkt för kvinnors politiska uppvaknanden i Frankrike och hon såg dess feminism som socialistisk.¹¹ Ingen av de två Pariskongresserna under 1890-talet (1892 och 1896) hade organiserats i anslutning till någon större utställning. Båda kongresserna bevakades tämligen väl av den franska huvudstadspressen, många utländska delegerade hade infunnit sig. Krav som formulerades kom att föras vidare av feminister i internationella och nationella sammanhang. Men mycket av vad som diskuterades var direkt relaterat till franska förhållanden. Under båda kongresserna utsattes kvinnornas krav för grova verbala angrepp från unga socialistiska män, som inte drog sig för att avbryta och häckla talare och låta bli att lyda ordförandens tillsägelser. År 1896 hade de störande elementen, som tidigare varit socialistiskt revolutionära studenter, utökats med manliga katolska studenter.¹²

Eugénie Potonié-Pierre var ansvarig för arrangerandet av de två 1890-talskongresserna i samarbete med Mme Maria Martin och Mme Marya Chéliga-Loévy. 1896 valdes den sedan 1888 i Paris bosatta änkan

⁹ *La Fronde* 6/9 1900; Grinberg 1926:84f; Jami 1981:10; Rabaut 1996.

¹⁰ Text *La Petite République* 2/10 1900.

¹¹ Paris Sept 1900: 503f ; *Le Jn des Femmes* No 52 Avril - No 55 Juillet 1896.

¹² Paris Sept 1900: 503; Sachs *Dagens Nyheter* 17, 20 & 21/4.1896; Jfr Wilkins 1975 vars artikel om bl a 1896 års kongress i stort sett bygger på rapporter i två dagstidningar, *le Temps* och *le Figaro*.

och hotellägarinnan Maria Pognon till kongressens ordförande. Kongressen fick ett officiellt stöd på 1000 francs av staden Paris.¹³

Kongressförhandlingar

Feminism, äktenskap och familj, kvinnors arbete, prostitution, utbildning och politiska rättigheter behandlades under fem dagar. Delegater kom från fjorton länder. Bland dem fanns den svenska journalisten Hilda Sachs, då bosatt i Paris, som mellan åren 1895 och 1898 skrev som korrespondent för *Dagens Nyheter*. Hon skrev mest om mode, om konst men också om annat, som om denna kongress eller karnevalsfestligheter. På kongressen fjärde dag, när det handlade om politiska rättigheter, höll hon ett i pressen uppmärksammat tal i vilket hon vände sig emot en alltför högaktningfull attityd mot moderskapet. Det uppmärksammades, men någon tidning betonade mest att hon var ung och vacker.¹⁴ Trots att hon talade senare ska jag här presentera -- på franska och tyska -- vad hon enligt några tidningar sa, eftersom hon var Sveriges enda representant på kongressen. Hon var vid den här tiden änka, och hade med två små barn flyttat till Paris, där hon försörjde sig som journalist och översättare, utan fast anställning. Här intrycket hon gjorde på en manlig journalist:

"Mme Hilda Sachs, une gentille Suédoise, s'exprime ainsi:

Le mot de 'mère de famille' a sonné un millier fois à mes oreilles depuis le début du Congrès, comme si c'était un titre d'honneur pour les femmes. Mais ce n'est pas du tout un titre d'honneur. Moi, j'ai des enfants, mais je ne m'en vante pas...

On rit et on applaudit. C'est dit si ingénument que personne ne proteste.

- Je pense, dit-elle encore, que dans les pays catholiques, si l'on attache une supériorité aux 'mères de famille', cela est le fait de l'atavisme de la Madone. Votre Vénus de Milo au Louvre est bien plus belle que la Madone, pour moi, est bien plus adorable (sic) que la Madone; quoiqu'elle n'ait pas d'enfant dans les bras, quoiqu'elle n'ait même pas de bras.

Ici, c'est une hilarité générale. Mme Hilda Sachs veut, pour la femme, le droit de voter et le droit d'être éligible. Pour elle, c'est le seul moyen d'obtenir le progrès et l'affranchissement de la femme.

¹³ Program, "Congrès féministe international de 1896", Mapp: Congrès 1896 - Paris, Dos 37 BMD; jfr, Berlin 1896 (1897):39; Bruxelles 1897:1; Bidrag från Le conseil municipal i Paris, *Jn des Femmes* No 52 Avril 1896; Dos: Maria Pognon, BMD; Jami 1981: 10; Corradin-Martin 1999:172.

¹⁴ *La Lanterne* 10 april 1896.

D'autre orateurs parlent encore sur ces droits politiques, mais ils font que formuler des desiderata semblables à ceux de la jeune et curieuse Suédoise."¹⁵

Också i tysk press nämndes Hilda Sachs. Detta citat är troligen skrivet av Käthe Schirmacher, som var närvarande på kongressen. Schirmacher bedömde Sachs tal som ett smaklöst publikfrieri:

"*Hilda Sachs*, ein weiblicher Apostel aus Schweden, empörte sich gegen den Ausdruck Familienmutter. Kinder zu haben, sei durchaus keine Ehre; sie selbst habe welche, rühme sich deren aber nicht. In europäischen Ländern stamme das Prahlen mit dem Kindersegen aus dem Kultus der Madonna, die ein Kind auf dem Arm trüge. Indessen sei die Venus von Milo schöner als die Madonna, obgleich sie kein Kind auf dem Arm habe und überhaupt keine Arme besitze. Ungemeine Heiterkeit belohnte diese Geschmacklosigkeit, wie denn überhaupt, je schärfer der Ohrenkitzel, desto dankbarer das Publicum."¹⁶

För Jules Bois var också Hilda Sachs inlägg ett bestående minne från kongressen: Le premier, c'est Mme Hilda Sachs qui le jeta d'une voix tremblante de conviction et presque de colère. Le voice, sinon conforme aux termes de l'oratrice, du moins fidèle à l'idée qu'il enveloppa:

'Depuis que je suis en France, j'entends toujours, nous dit-elle, les femmes se vanter d'être mères, fatiguer tout le monde par l'exhibition de leurs enfants. Moi j'ai des enfants, mais je ne m'en vante pas. C'est une fonction naturelle que n'est pas autrement flatteuse. Peut-être êtes-vous trop hantés par l'image de la Madone, pourtant comme un ostensor son fils entre ses bras. Moi je préfère la Vénus de Milo, je la trouve plus belle, plus 'adorable' ... quoiqu'elle n'ait pas de bras du tout ...' – Oui certes, la femme vaut d'abord par elle-même, avant que de valoir par ses enfants."¹⁷

Sachs skrev själv (rapporterna dagtecknade Paris 10,13 och 14 april) om kongressen i *Dagens Nyheter* men utan att nämna sitt eget bidrag till diskussionen om rösträtt.¹⁸

---

¹⁵ "Le congrès féministe" par Maurice Leudet, *Le Figaro* 13/4 1896

¹⁶ Kölnische ? Erste Beilage zur ? Sonntag , "Aus Paris. Der internationale Frauenkongress". 19/4 1896, urklipp i 905/113 Rostock UB, d v s ur Käthe Schirmachers arkiv i Rostock där urklippet är dåligt märkt.

¹⁷ Bois 1896: 5f

¹⁸ *Dagens Nyheter* 17, 20 & 21/4 1896.

Formellt var kongressen delad mellan en öppen och en avskild del. Under morgontimmarna deltog bara kongressdeltagare. Varje eftermiddag mellan klockan 14 och 18 var kongressen öppen för intresserade, utan inträdesavgift. Tredje dagen, en fredag, hölls inget möte. Istället organiserades visningar och visiter som kunde intressera deltagarna.¹⁹

Många kända fransyskor var med som Isabel Bogelot Léonie Rouzade, Marie Bonneval, Mme Vincent och Mme Coutant från en nybildad fackförening för strykerskor och tvätterskor. Den sistnämnda var den enda arbeterskan på kongressen. Från The National Council of Women i USA kom ett brev med -- genom dess ordförande -- med "broderligaste hälsningar och önskan om en total framgång i alla de stora uppgifter som /kongressen/ förelagt sig". Brevet beklagade att ingen ur dess styrelse kunde närvara.²⁰ Kända kvinnor från Norden var Ida Molander och Maikki Friberg från Finland och Matilda Bajer från Danmark.

Tidigt uppstod en konfrontation med den dogmatiska socialismen. Som representant för ett inbjudet socialistiskt kollektiv med revolutionära studenter, talade Jean Melia. Han avböjde gruppens medverkan och förklarade kvinnornas kongress för mindre viktig. Den borde sätta klasskampen före kvinnokrav och inte enbart se till borgerliga kvinnors behov.²¹

---

¹⁹ Program "Congrès féministe international de 1896", Congrès Boite 2, Fonds Bouglé, BHVP; Kongressen hölls 8 - 12 april i La Grande Salle i l'*Hôtel des Sociétés Savantes*, rue Serpente 28. Program " Congrès féministe international de 1896", Mapp: Congrès 1896 - Paris, Dos 37 BMD; *La Lanterne* 9/4 1896; Deltagare kom från Armenien, Belgien, Danmark, England, Finland, Holland, Italien, Portugal, Rumänien, Ryssland, Schweiz, Sverige, Tyskland och USA, Dissard 1896; *Le Jn des Femmes* No 52 Avril 1896; Jami 1981: 10; (l'*Hôtel des Sociétés Savantes*, 8 rue Danton enligt programblad till ett nationellt kvinnomöte 1908, Congrès 1909 - Paris Dos 40, BMD) beträffande adressen se Zylberberg-Hocquard (1981): 266; ; *La Petite République* 10/4 1896 nämner följande utländska gäster: Mme Claeys, Mlle Nelly von Koll och Mme Popelin, Belgien, Mme Drucker, Holland, Mme Frost Ormsby, USA, Ida Molander, Finland, Esmeralda Horesco och Rosa Marie Amadori, Rumänien, Dr Käthe Schirmacher, Tyskland "et d'autres, d'autres, encore"; Eugénie Potonie-Pierre nämner dessutom Mme Ernesta Urban och Emilia Mariani, Italien, Mlle Maikki Friberg, Finland, Blanche Edwards Pilliet, land osäkert, Miss Ellen Robinson, England, Mlle Nersessian, armenisk flykting i Paris, Mlle Barbara Ootchinicoff, Ryssland, Mme Elise Haighton, Holland. *La Question Sociale* Avril-Mai 1896: 378ff; *La Lanterne* 10/4 1896 nämner därtill Matilde Bajer, Danmark och Hilda Sachs, Sverige; *La Petite République* 10/4 1896.

²⁰ *La Petite République* 10/4 1896; *La Question Sociale* Avril-Mai 1896; "Syndicat des blanchisseuses et laveuses et infirmières etc" var en nybildad fackförening för manuellt arbetande kvinnor, *Le Jn des Femmes* No 49 Jan 1896; Brevet fr det amerikanska nationalrådet var undertecknat av Mary Lowe Dickinson. Rådet lät sig representeras av Mme Wilbour, en medlem som f n var i Paris. "...ses plus fraternelles salutations et lui souhaite le succès le plus complet dans toutes les grandes causes qu'il représente", *Le Jn des Femmes* No 53 Mai 1896; Komm: att detta inte var ett erkännande av kongressen från den kommande *International Council of Women*, skulle visa sig i dess historieskrivning men visade samtidigt att kongressen inte passerade obemärkt bland USAs kvinnoaktivister, UW.

²¹ De enda kongresser man borde delta i var internationella arbetarkongresser, om ens mål var ett samhälle utan skillnader mellan nationaliteter, raser eller kön, löd Melias budskap. *Le Jn des Femmes* No 53 Mai 1896; Sachs i *Dagens Nyheter* 17.4.1896.

Den socialistisk *La Petite République* återgav in extenso hela texten till den skrivelse som Melia läste upp. Le Groupe des Etudiants collectivistes ansåg som grupp: "Que seul le socialisme peut conduire à l'affranchissement complet de la femme." Man uppnår inget för arbeterskorna "en les attirant dans une réunion qui poursuit avec des moyens bourgeois des buts exclusivement bourgeois, tels que la mariage, le divorce, le régime matrimonial etc". Gruppen "decide qu'il y lieu de se désintéresser complètement des travaux du congrès féministe. Engage les ouvrières à adhérer exclusivement au congrès ouvriers internationaux, qui poursuivent depuis longtemps l'émancipation de tous les êtres humains, sans distinction de sexe, de race, ni de nationalité."²²

Melias formuleringar påminner om den politik som tyska socialdemokratiska kvinnor senare samma år skulle föra fram vid den internationella kvinnokongressen i Berlin; dessa partitrogna kvinnor skulle sätta klasskamp framför solidaritet mellan kvinnor över klassgränserna.

Men de franska socialistiska kvinnorna drev sin kongress utan att fråga manliga åsiktskamrater om lov. Franska socialister var inte ännu enade i ett parti. Många franska socialistiska grupper var reformistiska, både i tal och handling, andra var revolutionära. De socialistiska manliga studenterna hade varit inbjudna att delta i kvinnornas kongress, ännu en gång. Kvinnorna ville att de skulle delta i deras strävanden. Dessa kvinnliga socialister inbjöd även borgerliga kvinnor till samarbete och försökte utforma en feministisk socialism med bredd. Arrangörerna hade ännu inte accepterat den separatism, som bestod av en hård markering gentemot det som kallades borgerligheten och framförallt gick de inte med på att kategorisera feminism som borgerlig. Tvärtom hade begreppet feminism lanserats år 1890 som en beteckning på kvinnor, som ville vara oberoende. Samtidigt hade de socialistiska intressen, hade blivit reformistiska socialister och emot mycket av de normer som de menade borgerliga tänkare hade om familjen och kvinnors roll i samhället. De fann liknande föreställningar bland socialister men hade inte för avsikt att ge upp sin kritik av sådana socialister som inte ville se förändringar av en gammal familjesyn och kvinnans plats i hemmet. Kvinnorna bakom denna kvinnokongress i Paris 1896 hade ett flertal meningsfränder bland etablerade manliga socialister, vilket kommer att bli ännu tydligare under kvinnokongressen år 1900.

---

²² "Le Congrès Féministe" av P. M. *La Petite République* 11/4 1896.

Nattarbetet

Som en grundförutsättning för kongressens alla diskussioner fick Mme Vincent en uppslutning kring sitt krav: "Jämlikhet för båda könen inför lagen och i samhället". Denna princip gjorde att arbetarskyddslagstiftning för kvinnor blev behandlad som en principiell fråga på kongressen. Den lyftes också fram i den debatt om kvinnans uppgifter i samhället i stort.²³

Ordföranden Maria Pognon protesterade i sitt inledande tal mot "det obligatoriska skydd som tvingas på kvinnor istället för att de får vara oberoende och ges möjlighet till intellektuell utveckling som grundas på rättvisa och individuell frihet".²⁴ Hon knöt samman frågan om speciella arbetarskyddslagar för kvinnor med frågan om rösträtt. Det var inte bara orättvist att lagstifta för kvinnor som inte fick rösta; det var inte heller bra för samhället i dess helhet eftersom män inte hade tillräcklig erfarenhet eller fantasi för att föreställa sig de svårigheter som kunde uppkomma genom särlagar.²⁵ Hon hänvisade inte till en biologiskt grundad kvinnlighet men väl till en speciell kvinnlig erfarenhet.

Det blev en polariserad debatt om den nya franska lagstiftning som från och med år 1892 hade förbjudit kvinnor att arbeta på natten. Tvisten började med att tesen att kvinnans plats var i hemmet framfördes på kongressen av typografen Auguste Keufer. Hans åsikt stöddes av Dr Julien Pioger och vidare -- med en något annan vinkling -- av Mme Vincent. De var alla socialister. Tesen ifrågasattes häftigt av ordföranden Maria Pognon, italienskan Émilie Mariani och Maria Martin.²⁶

Auguste Keufer var en känd facklig aktivist och en så kallad humanistisk positivist, det vill säga anhängare till Auguste Comtes samhällsanalys. Han var generalsekreterare i La Fédération du Livre, som organiserade typografer, litografer och andra i bokbranschen. Som

---

²³ "Egalité des deux sexes devant la loi et la société" *Le Jn des Femmes* No 52 Avril 1896; denna centrala resolution blev ytterligare betonad --- av E P-P -- i en kortare artikel om kongressen i *La Question Sociale* Avril-Mai 1896: 378ff; Komm: I samtida artiklar om kongressen i den socialistiska tidningen *La Petite République*, med Alexandre Millerand som chefredaktör, nämndes inte alls att ämnet särlagar diskuterades, trots att kongressens diskussioner i övrigt täcktes ganska väl. Millerand var själv en förespråkare för nattarbetsförbudet, och tidningen ville troligen inte visa sina läsare att frågan var kontroversiell. UW.

²⁴ "...la protection obligatoire qu'on veut imposer aux femmes au lieu d'appuyer l'indépendance et le développement intellectuel de celles-ci sur la justice et sur la liberté de l'individu." *Le Jn des Femmes* No 52 Avril 1896: 2.

²⁵ *Le Jn des Femmes* No 52 Avril 1896: 2.

²⁶ *Jn des Femmes* No 53 Mai 1896; Som en av underrubrikerna för rapporter och diskussion fanns "Frågan om arbetet i hela dess omfattning och praktik". ("La question du travail dans toute son extension et ses applications") Program ... Congrès, Boite 2, Fonds Bouglé, BHVP; Anm: Protokoll finns bara från de öppna mötena UW; Se Kortbiografier; om Comte som en av de ideologer som åberopades av dem som verkade för ett nattarbetsförbud för kvinnor i Frankrike, Zancarini-Fourel 1995: 76; För en comtists syn på kvinnor och arbete år 1891 se Harrison "The emancipation of Women", Rowold 1996;

socialist tillhörde han inte den revolutionära riktningen. Hans åsikter att kvinnor hörde till hemmet och inte borde utföra lönearbete var av gammalt datum. Även om han försökte moderera sitt motstånd mot kvinnors lönearbete något under den senare delen av 1890-talet, arbetade han som fackföreningsman sedan lång tid tillbaka för att hålla kvinnor borta från sitt eget verksamhetsområde, tryckeribranschen.²⁷

Den andre mannen som försvarade nattarbetsförbudet för kvinnor var Julien Pioger. Han tillhörde gruppen kring den socialistiska tidskriften *La Question Sociale*, var akademiker och aktiv som journalist. Han var en av grundarna av le Syndicat des journalistes socialistes²⁸ Dr Pioger provocerade den övervägande kvinnliga publiken när han sade att kvinnor inte orkade med alla slags arbeten. Åhörarnas högljudda protester tillät honom inte ens att avsluta sitt tal.

Mme Vincent lade betoningen något annorlunda i sitt försvar för ett nattarbetsförbud för kvinnor. Hon hade länge varit aktivist för kvinnosaken och arbetat tillsammans med Maria Deraismes.²⁹ I ett tal som kan uppfattas som en motsägelse till hennes tidigare krav på legal jämlikhet mellan kvinnor och män, ville Mme Vincent att somliga industriarbeten skulle förbjudas för kvinnor för att de var hälsovådliga. Som sådant såg hon arbete i tändsticksfabriker och tryckerier. Fosfor som användes för vid tändstickorna var skadligt för kroppen och typografer tvingades att stå upp under hela de långa arbetsdagarna. Mme Vincent yrkade på att kvinnors arbetstid begränsades till sex timmar om dagen och att allt nattarbete förbjöds. Hon ville att staten betalade kvinnor ett understöd under en tid av två månader före och två månader efter barnsbörd.

Maria Martin tog till orda mot Mme Vincents förslag. Särskilda kyddslagar gav kvinnor sämre arbeten än män. En kvinna var aldrig säker på att bli försörjd, ens som gift. Hon kunde bli tvingad att arbeta om hennes man blev sjuk eller arbetslös. Därtill behövde också män skyddas från gifter och dåliga arbetsförhållanden.³⁰ Särslagar var ofördelaktiga för både män och kvinnor menade Martin och anslöt sig till den feministiska ståndpunkten om krav på lika skydd för alla.³¹

Mme Emilia Mariani talade också mot nattarbetsförbudet. Hon hade varit förtvivlad och ansåg att det var bättre att en kvinna dog än att hon

---

²⁷ Compère-Morel 1924; Sowerwine 1978: 18f, 157f.

²⁸ *La Question Sociale* 15/61892: 234; *La Question Sociale* 15/9 1893: 164f.

²⁹ Sowerwine 1978:46.

³⁰ Dissard 1896; *Le Jn des Femmes* No 53 Mai 1896.

³¹ *Le Jn des Femmes* No 53 Mai 1896.

skulle underkasta sig så kallat beskydd av en man. För ett sådant beskydd måste hon betala med att bli hans slav, om hon tog ett arbete kunde hon anklagas för att förstöra hans ära. Av hennes förtvivalade inlägg kunde man lära sig att kvinnan "elle est ce qu'elle est et non point ce que l'homme veut qu'elle soit", nämligen att en kvinna är den hon är och inte den som en man vill att hon ska vara, ansåg Jules Bois.³²

Flera av dem som yttrade sig gjorde en skillnad mellan gifta och ogifta kvinnor. Ett exempel på detta var en medlem av nationalförsamlingen, deputeraden A Lavy, socialist och medlem av en parlamentarisk grupp för kvinnors rättigheter. Han vände sig uppläxande till de bråkande och skrikande socialistiska studenterna och sade att kvinnoarbetet var en viktig fråga av allmänt intresse med ett nära samband med mäns arbeten. Kvinnor borde tjäna tillräckligt för att kunna leva på sin lön. Han tillade, med tydlig adress till fackliga representanter som Keufer och Pioger, att fientlighet mot kvinnors lönearbete hade sin grund i rädsla för konkurrens. Men han tillade -- inte lika feministiskt -- att han personligen ansåg att gifta kvinnor borde stanna hemma och ta hand om hem och barn.³³

Paule Mink, känd socialist, talade om kvinnors rätt till arbete, inkomst och oberoende. Hon polemiserade mot uppfattningen att kvinnors konkurrens skapade arbetslöshet och låga löner, eftersom detta var en ofta hört argument:

"Om kvinnor konkurrerar med män, så är det inte vi som har skapat den situationen. Mannen har inte möjlighet, under dagens sociala förhållanden, att förtjäna tillräckligt för att underhålla sin hustru; och kvinnan bör emancipera sig genom arbetet och göra sig oberoende av mannen. Man bör varken förbjuda eller reglera kvinnoarbetet."³⁴

Det fanns en stark opinion bland socialister för ett förbud för kvinnor -- åtminstone gifta kvinnor -- att ta avlönat arbete överhuvudtaget. Det var på grund av detta som Paule Mink betonade två olika saker: dels var hon mot ett totalt yrkesförbud för kvinnor, dels att hon var mot olika regler på arbetsmarknaden för kvinnor och män.

Precis som den socialistiska talaren Lavy, nämnde Paule Mink konkurrensen om arbete mellan kvinnor och män. Det var ett ämne som ofta togs upp av dem som antingen ville att kvinnor helt och hållet skulle

---

³² Bois 1896: 6f

³³ *Le Jn des Femmes* No 53 Mai 1896.

³⁴ "Si les femmes font concurrence aux hommes, ce n'est pas nous, ..., qui avons créé la situation. L'homme, dans l'état social actuel, n'est pas assez payé pour pouvoir nourrir sa femme; c'est à la femme de s'émanciper par le travail et de se rendre indépendante de l'homme. On ne doit ni interdire, ni réglementer le travail de la femme." *Le Jn des Femmes* No 53 Mai 1896.

stanna hemma eller att kvinnoarbetet skulle särregleras. De menade att kvinnors lägre löner pressade ner mäns löner. Om arbetskraftsutbudet blev mindre, det vill säga om kvinnor inte ens kunde bjuda ut sitt arbete på arbetsmarknaden, skulle lönerna gå upp; arbetsgivarna skulle behöva tävla sinsemellan om de manliga arbetarna istället för att alla arbetsvilliga skulle behöva slåss om arbetstillfällena. Den ökande andelen kvinnor i lönearbete blev under den långvariga lågkonjunkturen i slutet av 1800-talet inte sällan ansett som en orsak till att den allmänna lönenivån sjönk.

Men Mink undvek att gå djupare in på frågan om konkurrensen mellan kvinnor och män. Hennes analys stannade istället vid det individuella fallet; en kvinna måste tjäna egna pengar annars kunde hon inte överleva. Mannens lön räckte inte. Det gick att tolka henne som så, att i ett annat bättre samhälle skulle allt vara annorlunda och kvinnan skulle slippa lönearbetet. Men inte enbart av nödtvång borde en kvinna lönearbeta enligt Mink; att vara ekonomiskt oberoende av mannen skulle göra henne emanciperad och hon skulle veta vad det innebar att arbeta utanför hemmet. Hennes tal var delvis likt det berömda jämlikhetstal den tyska socialisten Clara Zetkin hade hållit under den Andra socialistiska internationalens kongress i Paris 1889.

En opinion för att gifta kvinnor skulle stanna i hemmet fanns också bland dem som försvarade kvinnors rätt till arbete. Parlamentarikern Lavy hade den uppfattningen, som vi sett. Men att låta en sådan opinion få bli lag var för tillfället inte aktuellt i socialistiska kretsar. Kanske upplevdes ändå den negativa attityden till gifta kvinnors lönearbete, som ett hot av vissa kvinnor. Nattarbetsförbudet hade introducerats relativt plötsligt i Frankrike och införts med stöd av både vänstern och högern, fastän ett sådant förbud tidigare varit en icke-fråga för vänstern och gått emot den franska traditionen av att ta hänsyn till den vuxna individens frihet, vilket Jules Simon hade nämnt -. men samtidigt underkänt när det gällde kvinnor -- vid den internationella arbetarskyddskongressen i Berlin 1890.

De socialistiska feministerna kunde med visst fog frukta att nattarbetsförbudet med tiden skulle kunna utvidgas till ett allmänt yrkesförbud för alla gifta kvinnor. Detta hade redan diskussioner inom den Andra internationalen ingett farhågor om. De kunde varken säkert räkna med socialistiska män eller med alla socialistiska kvinnor när det gällde jämlikheten på arbetsmarknaden.

Kärleksproblemet

Maria Pognon gav flera argument för kvinnors rättigheter, bland dem ett argument som för första gången ventilerades på en kvinnokongress. Det var den delikata frågan om kärleken mellan kvinna och man. Hon vände sig först retoriskt till män och bad dem inte vara ängsliga för att kärleken skulle minska om kvinnor blev röstberättigade och politiskt engagerade. Men hon gjorde därpå en glidning i sitt tal. Hon vände sig definitivt till den kvinnliga delen av kongresspubliken när hon spefullt talar om att manliga politiker kanske hade "alltför många" kärleksrelationer. Hon ville ge kvinnor hopp om bättre kärleksrelationer genom emancipationen. Pognon sa att män måste bli bättre för att göra sig värdiga den nya kvinnan. Sådana kvinnor skulle nämligen kunna begära att deras män var lika moraliska som de var. Hon blev tillrättavisande och provocerande mot män när hon menade att de borde höja sig över den medelmåttighet de dvaldes i och menade att det skulle män knappast göra frivilligt:

"... och det är just önskan att älskas av en intelligent och upplyst kvinna, som kommer att pressa mannen till att höja sig över medelmåttan, med vilken han tycks nöja sig idag."³⁵

Talet var alltså inte alls riktat till män även om den språkliga formen varit sådan till en början. Tvärtom talade Pognon till kvinnornas önskedrömmar om att kunna förena ett aktivt medborgarskap med kärlek; hon gödde deras dröm om en monogam kärlek som de skulle ha kontroll över genom sin överlägsna intelligens. Det var kvinnornas ängslan för att mista kärleken genom emancipation och utbildning, som hon ville lugna, genom att lova dem bättre män i framtiden.

Undertexten i Maria Pognons tal var den vitt spridda uppfattningen, vanlig i kvinnorörelsekretsar men även bland män, att kvinnor hade högre moral än män. Därför var det kvinnors uppgift att se till att mäns moral höjdes. En sådan bättre moral skulle åstadkommas med hjälp av rösträtt för kvinnor. Män måste, efter att rösträtten införts, ändra sig till det bättre, annars skulle ingen kvinna bry sig om att ha en kärleksrelation med dem.

Maria Pognon tog upp det som ofta låg under motståndet mot kvinnors rättigheter och jämlikhet, frågan om vad som skulle hända på det personliga planet mellan enskilda kvinnor och män. Kvinnor var lika rädda som män för att kärleken skulle upphöra om de fick rösträtt, om

---

³⁵ "... et c'est précisément le désir d'être aimé par une femme intelligente et éclairée qui poussera l'homme à s'élever au dessus de la médiocrité dont il se contente aujourd'hui." *Le Jn des Femmes* No 52 Avril 1896.

skillnader utjämnades mellan kvinnor och män. Män kan inte ha upplevt denna passage i hennes tal annat än som lätt hotfull mot deras existerande sexuella frihet och lagstiftade privilegier som äkta män. Men nu utgjorde ju inte män majoriteten i hennes publik.

Resolutioner och efterskörd

En resolution som krävde samma arbetarskyddslagstiftning för kvinnor som för män, antogs av kvinnokongressen. Konklusionen var: inga särdrag. En resolution om kvinnlig rösträtt antogs, liksom resolutioner för barns rättigheter och skydd. Det socialistiska kravet på åtta timmars arbetsdag för alla, som krävts av den Andra socialistiska internationalesedan sedan år 1889, restes.³⁶ Det sista kravet måste sägas definiera denna kongress som socialistisk. Kravet var i sin tid mycket radikalt.

Ett senare och direkt resultat av kongressens resolution blev ett öppet protestbrev som formulerades av de feministiska journalisterna Maria Martin och Camille Bélilon, riktat till riksdagsledamöter av skilda politiska schatteringar. Det var adresserat speciellt till några politiker: två ledande socialister, nämligen reformisten Alexandre Millerand och revolutionären Jules Guesde samt till den konservative greve Albert de Mun och några andra. Alla adressaterna hade deltagit i den parlamentariska diskussionen om kvinnors och barns arbeten och där talat för ett nattarbetsförbud för kvinnor.

Brevet publicerades på första sidan i *Le Journal des Femmes* och inleddes med ett lakoniskt konstaterande om att lagen drivit ut kvinnor i prostitution: "Lagen av år 1892, som förbjuder enbart kvinnor att arbeta på natten har haft som följd att tusentals ärbara kvinnor har kastats ut på gatan."

Skribenterna uppgav att de hade adresser till företag, som på grund av den nya lagen varit tvungna att avskeda kvinnor som tidigare fått bra löner. Som bevis för att lagstiftningen inte varit i kvinnors intresse tog de upp produktionen av tidningar. För kvinnliga typografer på tidningstryckerierna hade lagen fått brutala konsekvenser. Dessa hade blivit arbetslösa trots sin kunnighet inom ett kvalificerat yrke. Ändå hade kvinnor tillåtits arbeta på natten på samma tryckerier, men bara med att vika tidningar. Där hade de sju timmars pass, med tunga arbetsuppgifter som inga män ville utföra på grund av den dåliga lönen. Martin och Bélilon stödde sig i det öppna brevet på den internationella kvinnokongressens

---

³⁶ "Vœux adoptés par le Congrès féministe international 1896": Congrès 1896 - Paris Dos 37 BMD.

resolutioner, som krävt att kvinnor skulle vara lika fria att arbeta som män. De protesterade energiskt "mot en lag som genom sina resultat har visat sig vara omänsklig och som inbjuder till omoral."³⁷

En splittrad internationalism

Tyskan Käthe Schirmacher fanns med på Pariskongressen. Hon inbjöd publiken att delta i en internationell kvinnokongress i Berlin senare under året.³⁸ Den planerade kongressen och den pågående var olika. Om den i Paris till stor del var socialistiskt präglad, var detta inte fallet med den kommande i Berlin. Den var arrangerad av den så kallade vänsterflygeln inom den tyska oberoende kvinnorörelsen och den kategoriserades av de tyska socialdemokratiska kvinnorna som "borgerlig". Schirmacher själv var definitivt inte socialist men hon inbjöd ändå Pariskongressens feministiska socialister till Berlin. Ännu hade inte allianser och samarbete mellan feminister blivit ett öppet tvisteämne och totalt omöjligt. Och feminister kunde i Frankrike kalla sig socialister och gjorde det ofta.

När Maria Pognon avslutade kongressen påminde hon om höstens Berlinkongress och dessutom om en internationell kvinnokongress, som skulle hållas i Bryssel under 1897. Hon nämnde även att en kongress av de franska arrangörerna skulle hållas i Paris år 1900.³⁹ Däremot nämnde hon inte att the International Council of Women skulle arrangera en kongress i London, enligt dåvarande planer redan 1898. Ska denna tystnad, detta förtigande, som inte kan ha berott på okunskap, tas som intäkt för att fransyskorna lika lite som amerikanskorna hade försonat sig med tanken på att det fanns andra kvinnogrupper som arbetade för en internationell solidaritet mellan kvinnor? Var det en negativ reaktion på innehållet i the International Council of Women's försiktiga program, som blivit tydligt i Chicago 1893? Eller var det ett slags svar på ICWs nonchalanta attityd till fransyskornas rättighetskongresser? Min bedömning är att de aktiva vid kvinnokongressen 1896 menade att rättighetskongresserna i Paris skilde sig så mycket från intentionerna inom the International Council of Women, att det inte fanns någon anledning att direkt koppla samman dessa. Man såg dem vid den här tiden som organisationer som strävade mot olika mål. Det skulle senare förändras.

---

³⁷ "La loi de 1892 interdisant aux femmes seulement de travailler la nuit a eu pour conséquence de jeter sur le pavé des milliers de femmes honorables" "contre une loi qui a prouvé, par ses résultats, qu'elle est anti-humanaire et favorise l'immoralité" *Le Jn des Femmes* No 55 Juillet 1896.

³⁸ *Dagens Nyheter* 17/4 1896.; EV FLER REF. FINNS I jN D fEMMES?

³⁹ *Le Temps* 14/4 1896.

Det fanns ända sedan början kontakter mellan de två olika riktningarna av den internationella rörelsen som tyder på att det var de stora skillnaderna i intentioner mellan internationaliseringsförsöken som var avgörande för att de olika sidorna valde att ännu vid denna tid snarare negligera än bojkotta varandra. Jag menar rättighetskongresserna i Paris 1878, 1889, 1892 och 1896 i motsats till de kongresser som inte krävde medborgerliga rättigheter utan varit inriktade på välgörenhet i Paris och sedan idé om the International Council of Women. Isabelle Bogelot, som varit i Washington år 1888, hade där blivit djupt imponerad av de amerikanska kvinnornas välgörenhetsarbete. Hon förde hem sin beundran för den filantropiska delen av den amerikanska kvinnorörelsen till den välgörenhetsinriktade kongressen 1889 där hon i sitt inledningstal gång på gång kom tillbaka till dessa storslagna insatser.⁴⁰ Detta hindrade inte Bogelot från att delta även i de radikalare feministiska rättighetskongresserna, samtidigt som hon arbetade för att kvinnorörelsen skulle enas internationellt under International Council of Women. Bogelot såg troligen de två ansatserna som väsensskilda? Och kanske såg hon redan ICW som den överordnade, den som skulle kunna ena franska grupperingar?

De ledande inom the International Council of Women verkar ha varit mer rädda än Bogelot för att förknippas med den kontinentaleuropeiska rättighetsinternationalismen. Inga amerikanskor av betydelse som var engagerade för ICW, hade deltagit på kongresserna i Paris 1892 och 1896. Däremot hade May Wright Sewall talat på den av kongresserna i Paris 1889, som inte var en rättighetskongress. May Wright Sewall hade, som vi redan observerat, gjort en rundresa i Europa sommaren 1892 men undvikit det årets Pariskongress. Något liknande inträffade 1896. International Council of Women's nya ordförande, Lady Ishbel Aberdeen, sände ut sin personliga sekreterare Miss Teresa Wilson på en turné i Europa för att skapa intresse för organisationens planerade kongress i London 1898 (den som kom till stånd först 1899). Wilson träffade då många kvinnoaktivister. I Paris ordnade Maria Martin en mottagning för henne där hon i en mindre krets träffade socialistiska feminister som Marie Bonneval, Maria Pognon, Eugénie Potonié-Pierre, Mme Vincent och andra.⁴¹

Men båda dessa amerikanskor May Wright Sewall och Teresa Wilson undvek under sina rundresor i ICWs tjänst att besöka de

---

⁴⁰ Bogelot var en av de vice ordförandena på denna kongress. Paris Juli 1889: XV-XX.

⁴¹ Mötet ägde rum 18/10 1896, "Le Conseil international des Femmes", *Le Jn des Femmes* No 58 Nov 1896; Rupp 1997:184.

internationella kongresser på den europeiska kontinenten som organiserades av grupper som var radikala med socialistiska inslag och kallade sig internationella. Dessa borde ha varit utmärkta fora för inbjudningar till kongresserna i USA. De utsända emissarierna för den amerikanska internationaliseringen undvek de kongresser som definierade sig själva som feministiska. Men vare sig Sewall eller Wilson tvekade att träffa personer som deltagit på kongresserna eller arrangerat dem. Wilson undvek också Berlinkongressen 1896, trots dess tämligen opolitiska framtoning. I det fallet var hon troligen underrättad om att den inte var accepterad av det tyska nationella kvinnorådet och därmed inte av ICW. Detta selektiva sätt att bygga upp nationella råd i Europa använde de två kringresande amerikanskorna fastän deras motto enligt Wilson var "enighet för mänsklighetens väl".⁴² Strategin användes förmodligen för att inte ifrågasätta organiserings bredd åt höger på den socialpolitiska kartan. Att Wilson inte deltog i kongressen i Berlin 1896 talar därmed för att den av sin samtid bedömdes som radikal, även om den av socialistiska kvinnor betecknades som borgerlig.

Denna radikala men samtidigt innehållsmässigt bleka Berlinkongress ska jag behandla utförligt för att analysera den skiljelinje som genom den kom att poängteras mellan "borgerligt" och "socialistiskt" vilken kom att försvåra ett samarbete mellan kvinnor, även när dessa ställde samma krav på jämlikhet med män. Efter Berlinkongressen blev samarbete mellan vad som kom att kallas en borgerlig kvinnorörelse och en socialistisk alltmer omöjlig, först i Tyskland men så småningom även i de flesta andra länder. Utom i Norden, där ett samarbete skulle förekomma i vissa fall.

SLUT

*****

---

⁴² "unité pour le bien de l'humanité", formulerade sig Wilson i Paris, "Le Conseil international des Femmes", *Le Jn des Femmes* No 58 Nov 1896.

Tillägg i Paris den 18 januari 2008 och senare 2017 utifrån insamlat material som annars skulle ligga och glömmas bort helt.

Inför kongressen 1900 gav man ut alla de krav som ställts 1896 samt i den lilla broschyren också en lista över vad man åstadkommit sedan 1896.⁴³ Kraven var 55 stycken av olika karaktär. Här kommer ett urval, som ger en inblick i kvinnans ställning i Frankrike mera i detalj! Några krav togs med "à l'unanimité" och flera av dem har jag tagit med.

Det första kravet gällde den gifta kvinnans medborgarskap och krävde att hon själv skulle få bestämma vilketdera hon ville ha innan hon ingick äktenskap, skulle hon ha kvar sitt eget medborgarskap eller anta mannen. Det handlade sedan om att ett par skulle få skilsmässa om båda var överens om att man ville skiljas, att det inte längre skulle vara förbjudet att gifta sig med den person som varit part i otroheten, att den äkta maken inte skulle få sälja sin hustrus möbler, personliga ägodelar och kläder, utan hennes medgivande.

Särskilt viktigt var att omedelbart förelägga lagstiftande församlingen följande: att kvinnor skulle få utbetalt till sig själva sin lön för det arbete de utfört och att de själva skulle få bestämma över sin egen inkomst. Att kvinnor skulle ha rätt att öppna en affär (commerce) utan mannens tillstånd, och om detta inte vore möjligt, i alla fall att om han hade gett ett sådant tillstånd skulle han senare inte kunna ta tillbaka det (detta togs "à l'unanimité"). Att fader- och moderskapet skulle vara av lika värde, så att bådads underskrift behövdes om ett barn skulle skickas till ett kloster, uppfostringsanstalt (maison de correction) och liknande. Mkt om barn ... Att barn i skolan skulle få mat, kläder, uppfostran och en professionell utbildning. Att barn inte skulle påtvingas någon form av religion. Att unga människor skulle få gifta sig vid samma ålder och utan föräldrars medgivande. Att arbeterskors arbete skulle vara begränsat till sex timmar om dagen. Att straff för äktenskapsbrott skulle vara desamma för män och kvinnor. Att dödsstraff inte skulle finnas ("à l'unanimité"). Att kvinnor skulle vara både väljare och valbara vad gäller "les jurys d'expropriation" ("à l'unanimité").

---

⁴³ *Vœux adoptés par le Congrès féministe international, Tenu à Paris en 1896, pendant les journées du 8 au 12 avril.* 8 p Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

Krav 52 om rösträtt löd: "Que les femmes soient électeurs et éligibles au Parlement, le seul moyen pour elles d'acquérir leur émancipation étant d'être en possession de leurs droits politiques" (och här sägs inget om "à l'unanimité").⁴⁴

Den fullständiga listan med vad kvinnor uppnått sedan 1896 – och detta är skrivet år 1900.

"L'admission comme témoins dans les actes d'états civils et instrumentaires (27 décembre 1897)

L'électorat aux tribunaux de commerce (23 janvier 1898)

L'admission dans les conseils d'administration de l'assistance publique;

L'admission à l'école des Beaux-Arts (1900)

L'électorat et l'éligibilité au Conseil supérieur du travail (1900)

Och följande har blivit antagna av la Chambre och ska läggas fram för le Sénat.

La loi conférant à la femme le droit de plaider comme avocat (30 juin 1900)

La loi dite "des sièges" obligeant les patrons à mettre des sièges à la disposition des femmes qu'ils emploient.⁴⁵ Kvinnor ska alltså ibland få sitta på arbetsplatser där arbetet mest utförs stående. Tidigare fick affärbiträden aldrig sitta.

*****

Eftersom jag excerperat vad Hilda Sachs skrev i Dagens Nyheter om denna kongress år 1896; här varsågod!

Rubrik: Den internationella kvinnosakskongressen i Paris. (Från Dagens Nyheter korrespondent.)⁴⁶

"Paris den 10 april

Hvilket lif! – Rop från höger och venster, infall och repliker, hyssningar och bravorop, allt sammans i ett brusande larm. Det är en framkastad djerfvere mening som tändt detta entusiastiska oväsens fyrverkeri. Ändtligen urskiljas åter talarens ord, sorlet dör undan för hans stämmas styrka, hans idéer beherska församlingen, salen är idel öra ... Så bryter det åter löst.

Detta är fysionomin af gårdagens möte.

⁴⁴ *Vœux adoptés par le Congrès féministe international, Tenu à Paris en 1896, pendant les journées du 8 au 12 avril.* 8 p Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

⁴⁵ *Vœux adoptés par le Congrès féministe international, Tenu à Paris en 1896, pendant les journées du 8 au 12 avril.* 8 p Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

⁴⁶ "Den internationella kvinnosakskongressen i Paris (från Dagens Nyheter korrespondent), Paris den 10 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* fredagen den 17 april 1896.

Att skildra *innehållet* af de livliga förhandlingarna är icke lika lätt. Sjelva början är en stormig episod. En socialistisk-kollektivistisk student-förening har blifvit inbjuden till kongressen, och en student frambär svaret. Föreningen afslår helt och hållet att deltaga i arbetet och varnar arbeterskorna från att låta sig narra in på en mark, der uteslutande borgerliga mål sökas med borgerliga medel – socialismen är enda vägen till kvinnans frigörelse. Hans ord väcka lifligt ogillande, men talrika hjälptrupper, klungor af studenter längst bort i salen och vid dörrarna hindra hvarje annan talare att bli hörd. Oron gränsar till tumult, och ordföranden – till denna post har en belgisk, qvinlig advokat blifvit utsedd – finner på en lång stund ingen möjlighet att styra denna bullrande hop.

Ändtligen tog fröken Popelin ordet och utan att gå in på något direkt svaromål framhöll hon, att kvinnans på så många områden omyndiga ställning kräfvde skapandet af en ny lag: kvinnans lag. Man bör ej säga, att hon sjelv ofta är likgiltig för sin frigörelse, detta är endast slafvens likgiltighet – det är de upplysta som försvarar proletärernas rätt. Mannen bör ej vara hustruns förmyndare, han skall för framtidens kvinna hysa den aktning som han aldrig kunna känna för den varelse, hvars medborgerliga ställning han omintetgjort.

Derefter skildrade ombud från Italien och Holland kvinnofrågans ställning i respektive länder, och fröken Maikki Friberg från Helsingfors gaf en bild af sakens tillstånd i Finland, omtalade förmånen af kommunal rösträtt och de stora framsteg, som samskolans idé der gjort, hvilka meddelanden mottogos med synnerligt intresse. "Men vi äro ännu icke nöjda", förklarade hon, "vi sträfva efter fullständig social och politisk jemlikhet".

Dock, man skulle nästan kunna säga att dagen är tyskans. D:r Käthe Schirmacher är också egnad att intaga.⁴⁷ Hennes franska är förträfflig, hennes föredrag fulländadt, ledigt sakrikt och klart. Och som hon står der sedan, smidig och fin, med frisk brun hy och glänsande ögon, "en stor klok näsa" – jag lånar Brandes ord om Kamma Rahbeck – en liten mun med ett förtjusande leende! Hennes glada blickar, hennes lilla lyckliga skratt, när hon måste vänta för att fortsätta för applåder – är det hennes vanliga sätt eller ett koketteri, som hon släpper löst, därför att hon vet att det fänglar i lika hög grad som hennes mest spirituella ord kunna göra det? Jag kan ej säga det, men det sista är antagligt, ty hon är helt säkert långt mera klok än behagsjuk. Hvilket som helst, hon har lyckats, väckt aktning och bedårat.

---

⁴⁷ "Den internationella kvinnoosakskongressen i Paris (från Dagens Nyheters korrespondent), Paris den 10 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* fredagen den 17 april 1896.

Hon började med att nämna, att hon sjelv var ett bevis för de större framsteg inom qvinnorörelsen som det gästfria Frankrike gjort, i det, då Tysklands universitet äro stängda för kvinnor, hon der tagit sina examina. "Vilja de franska kvinnorna gå i spetsen, skola de ej behöva beklaga sig öfver de tyska rekryterna." Qvinnorörelsen i hennes land kan delas i tre kategorier: de konservativa, som egentligen egna sig åt välgörenhet och fosterländskhet, de liberala, af hvilka skilda grupper ifvra för bättre undervisning och för politiska rättigheter, samt de som uppgå i det socialdemokratiska partiet. Till dessa närma sig några från det liberala lägret. "Vi möta motstånd och ovilja, men detta tvingar oss att söka ett grundligare argument. Man ser sig tvungen att resonera med oss, och vi vinna ökad säkerhet." Hon slutade med att inbjuda till en kvinnokongress, som i höst ska ega rum i Berlin.

Bland öfriga talare tilldrar sig en unge författaren och föreläsaren Jules Bois den största uppmärksamheten. Ett stycke psykologi kallade han sjelf det eleganta kåseri, han höll om "den nya kvinnan", "kvinnan samvetet". Att tala om en man eller en kvinna såsom ett samvete, det är att säga, att han eller hon är på samma gång intelligens, hjerta och frihet, d. v. s. en fullkomlig varelse. Endast samvetetsmänniskan är ansvarig, endast hon kan med upprätt hufvud fordra hvad som tillkommer henne. Det verkliga hindret för en fullständig frigörelse består i kvinnans ansvarslöshet. Man har lärt henne, att för att vara sann kvinna, måste hon för det första vara vacker och sedan intetsägande. Det är verkligen för mycket. Talarens mening var, att på det nya samhället kommer kvinnan att sätta sin stämpel, annars blir det icke ett nytt sådant, det förblir det gamla, endast lite mera bragt i olag af männen.⁴⁸

Nu öfver gick man till dagens frågor och fortsatte från föregående sammanträde om barnens skydd och om kvinnoarbetet. Från flera håll framställdes den fordran, att lika väl som staten åtagit sig och gjort obligatorisk den intellektuella uppfostran, borde den, såsom nödvändig förutsättning för denna, sörja för barnens fysiska utveckling. Några tänkte sig detta såsom understöd åt fattiga hem under tillsyn af komitéer, andra kräde statens underhåll åt alla barn, för hvilken mening det stöd framhölls, att då medel för militarismen – till så många verktyg för åstadkommande af död och förstörelse finnas, så borde långt hellre dessa tillgångar användas till lifvets skydd, till uppväxande varelsers näring och utveckling.

I diskussionen om arbetet yrkades å ena sidan, att på grund af vissa yrkens helsofarlighet kvinnans arbetstid i dessa skulle betydligt

---

⁴⁸ "Den internationella kvinnoakademikongressen i Paris (från Dagens Nyheter korrespondent), Paris den 10 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* fredagen den 17 april 1896.

inskränkas, å andra sidan betonades omöjligheten att i så fall få en tillräcklig förtjenst, och resolutionen som vid mötets slut fattades, uttalade, att då bestämmelser rörande förkortande af arbetstiden tagas, bör timmarnas antal vara lika för män och qvinnor samt för lika arbete lika lön.

Många häftiga ordskiften ha afbrutit dessa förhandlingar, som dessutom tyvärr stördes af oupphörliga dumqvicka inkast och speglosor, märkligt nog från de unga studenternas sida.

***

I dag på morgonen /fredagen den 10 april// hölls en lång och allvarlig diskussion om afskaffande af prostitutionens reglementering. Hr Hirsch framhöll, följd af livlig sympati, de mera vanliga synpunkterna: "den hvita slafhandeln", som faktiskt med myndigheternas vetskap eger rum, den makt en borgmästare har att efter godtycke i sin kommun afskaffa eller införa systemet, den stämpel af säkerhet statens mellankomst gifver, som bedrager och dessutom förvillar begreppen.

Fru Ernesta Urban uttalade under icke mindre bifall långt mera vidtgående satser. Qvinnans dispositionsrätt öfver sin person bör vara fullständigt fri, utan följd af förödmjukande bestämmelser. Äktenskapet medför långt djupare tvång, är en vid högre grad af prostitution än då hon säljer endast sin kropp, i det att hon deri afstår sin sjelfbestämmelserätt, sätter sin intelligens under en annan, och detta icke endast för en tillfällig tidrymd, utan för en lång framtid. Talarinnan fordrade afskaffandet av reglementeringen, emedan den innebär en skymf mot alla qvinnor.

En äldre dam, fru Grandpré, som, då hon i många år sysselsatt sig med qvinliga fångar, talade med den största erfarenhet, försäkrade om systemets fruktlöshet och önskade skilda fångelser, för att ej alla som utgår från St. Lazare, skola stämplas som prostituerade.

Så uppträdde den åldrige Paul Robin, som förklarar sig icke endast mot reglementeringen, utan mot äktenskapet, som i de fall, der kärleken tar slut, icke är annat än en fortsatt prostitution, och yrkar afskaffande af alla lagar och bestämmelser, som hindra mannen och qvinnan att mötas i annat än fri kärlek.

Mot honom protesterar en helt ung man med lika stark öfvertygelsens värme. Han ser i dessa yttranden ett medgifvande åt det flyktiga begäret. Det är, när en yngling är dragen till en kvinna med hela sin själs sympati, det är, då han känner, att det är henne han kan fortfara att älska, som inga hinder böra få finnas för deras förening. Talaren förordar de tidiga äktenskapen såsom frågans lösning.

Man voterar för alla de ofvannämnda talarnes yrkanden – utom Robins - , och förhandlingen afslutas under intrycket af den siste talarens

vackra ord: "Om också kärlekens beständighet är en illusion, så är det endast, då en förbindelse ingås i tron på denna illusion, som den närmar sig idealet." *Iris.*⁴⁹

+++

DN 20/4 1896

Rubrik: Den internationella qvinnosakskongressen i Paris. (Från Dagens Nyheters korrespondent.)⁵⁰

Paris den 13 april

Att tigas i hjel behöfver qvinnosakskongressen icke befara. Tilloppet af åhörare har hvarje dag varit större och större. Det är må hända publikens oroliga hållning som till hvarje nytt möte lockar fler och fler – lördagen /den 11 april// var den stora salen öfverfull, man trängdes i dörrarna och ute på gatan. Utländskorna, mindre vana vid den lifliga rapport mellan församlingen och de talande, som utmärkt mötena, veta ej om tilloppet af denna hop – af hvilka många infunnit sig för det kuriösa i att qvinnor hålla kongress, andra åter, hörbart nog, för att störa, om icke förstöra – om detta tillopp är något för saken glädjande, ja, knappast om den bullrande stämningen är förenlig med kongressens värdighet. Men ledarinnorna, som väl bättre böra kunna se och bedöma, hysa inga farhågor. Allmänheten är intresserad, säga de, tidningarna tala om oss, trots en del motstånd, långt mera på allvar än förr, det är, försäkra de, en stor succès.

Det är yrkesarbeterskornas ställning som afhandlas. Man kan icke säga, att rörelsen här glömt arbetarklassens qvinnor. Efter att det talats om mellanhandssystemet, om nedtryckandet af arbetslönen i följd af mästarnes konkurrens m. m. uttalas en önskan, att i hvarje kommun, genom dertill utsedd myndighet, bör bestämmas ett minimum af arbetslönen, som står i förhållande till lefnadsomkostnaderna på platsen, och "för lika arbete lika lön".

M:me Chéliga, den här bosatta polska författarinnan, talar därefter i Paris 15 000 bodfröknars namn. Dessa ha i allra flesta fall en alldeles för lång arbetstid, från 8 på morgonen till 10 – 11 på qvällen, och få stående och gående, utan att det tillåtes att de en enda minut sätta sig, tillbringa denna tid. De ha endast en dag i månaden ledig. Hon föreslår ett uttalande om det nödvändiga i att förbättra deras ställning.

Lifligast bli debatterna, då miss de Broën, som har ett välgörenhetshem i Paris, talar för söndagens helighållande. M:lle

---

⁴⁹ "Den internationella qvinnosakskongressen i Paris (från Dagens Nyheters korrespondent), Paris den 10 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* fredagen den 17 april 1896.

⁵⁰ "Den internationella qvinnosakskongressen i Paris (från Dagens Nyheters korrespondent), Paris den 13 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* måndagen den 20 april 1896.

Bonnevial, en framstående lärarinna, uppträder på det ifrigaste mot att man just skall välja söndagen, då man föreslår en dags ledighet i veckan. Man kan nämna hvilken dag man behagar eller icke bestämma någon, blott icke uttala sig för söndagen, hvilket icke är annat än ett hyllande åt de religiösa traditionerna. Hon blir ifrigt understödd, och miss de Broën fortfar att tala, nu enskildt med omkringstående, om det, som ligger henne om hjertat.

Lördagseftermiddagen /den 12 april, kongressens näst sista dag// var kongressens stormigaste möte, hvilket ej vill säga lite. Genom en egendomlig ödets ironi var den egnad åt fredssaken. Genast man kom in i salen anade man oro. Unge män sutto i täta led i den bortre amfiteatraliska delen, "berget", som den under mötet blef kallad; packade massor fyllde gångar och förstugor, för att ej tala om den stora hop på gatan, som af ett par tiotal polismän hindrades att komma in.

M:me Pognon väljes till ordförande, hon finner nödvändigt att, innan hon öppnar mötet, vända sig till de unga skarorna. "Det har blifvit sagdt, att ni, herrar kollektivistiska, revolutionära studenter, kommit hit för att ställa till oreda. Jag tror det är förtal. Ni äro för intelligenta för att infinna er på en kvinnokongress, för att hindra oss att arbeta. Ni har skickat en af de edra, för att förebrå oss, att vi äro "borgardamer". Jag vet ej hvar gränser är mellan borgarqvinor och arbeterskor, ty bland oss finnas inga som är sysslolösa. Vi arbeta lika väl som de. Om arbeterskorna icke ha kommit hit – hvilket de säkert hade velat – så är orsaken den, att dertill fordrades ledighet, och de ha ingen ledighet; jag hoppas att de en gång skola få det, men till dess är det klart, att ni få ha "borgardamer" i kongresserna. Arbeterskorna kunna icke förvärva sina ekonomiska rättigheter, om icke borgardamerna hjälpa dem dermed...Ni behöfva lagar, till dess hvarje menniska har lärt sig att värda andras frihet. Det ni göra härvisar hur väl ni behöfver dem. Jag ber er visa, att ni förstå friheten som en frihet för alla.

Studenternas ombud, som förra gången förkastade kongressens inbjudning, svarar nu, att studenterna med intresse följde förhandlingarna.

Detta intresse tycks dock ej vara stort, ty knappast träda några talare fram, förr än oväsendet börjar.

- Hvilka ar det då, som stampa och skrika? frågar man.

- De klerikala studenterna, svarar några, de socialistiska studenterna, säga andra. Man skulle godt kunna tro, att alla kategorier af Paris studenter förenat sig för att ställa till med larmet, så öronbedöfvande är det. Något tystnar det, då på tribunen visar sig en helt ung flicka med österländskt brun hy, fylliga läppar och korpsvart hår i den

drägt af hvitt siden, svarta spetsar och plymer. Det är en armeniska, som i ett tal, som låter något inlärdt, anropar de franska kvinnorna om att verka för en mellankomst mot de grymheter som turkarna utöfva i hennes land, de ohyggligheter, under hvilka hennes olyckliga systrar lida. Kongressen bestämmer sig för ett uttalande i sympatiserande riktning.

Ingen talare i fredssaken lyckas göra sig hörd, icke ens på detta område så bekante och verksamme Mr. E. Potonié-Pierre. Ingen hänsyn togs till hans ålder; oafbrutet stampningar och skrik. När så olyckligtvis Elsass-Lothringen kom att nämnas, bröt det riktigt löst. Trots allt oväsen lyckades det dock ordföranden att få uppläsa en resolution för allmän världsfred, hvilken af kongressen antogs.

Samundervisningen var den fråga som nu följde. Saken är nyare här än i Sverige, och en mängd franska traditioner göra, att den förefaller djervare. Dock visade det sig, att den hade, om icke många, dock lifligt öfvertygade förkämpar, som i entusiastiska anföranden drogo i strid för principen. Deras skäl äro desamma, som så ofta upprepats hos oss, att jag ej här behöfver nämna dem. En talare fälde i denna diskussion några ord, som jag dock icke vill underlåta att citera. "Man hör ofta män tala om kvinnans fel och svagheter, men då man föreslår att genom ändringar i uppfostran och förhållanden söka förbättra denna ofullkomliga vareelse, merker man, att det är just dessa män som ha mest deremot. Det ser ut, som om de helst ville låta henen förbli sådan hon är, för att fortfarande ha något att beklaga sig öfver."

Resolutionen uttryckte en önskan om upprättande af först småskolor och sedermera högre skolor enligt samskolans princip. Dermed var seancen slut, denna öronöfvande seance.

Uppbragta, som alla deltagande voro, sökte de skaffa sig upplysningar om hvilka de egentliga upphofsmännen till dess tydligen planlagda, ovilliga demonstrationer voro. Först på aftonen, då de utländska ombuden voro inbjudna till en liten sällskaplig sammankomst, fick man svar. Det klerikala partiet, förklarades det från väl underrättadt håll, ser med oro, att dess säkraste stöd, dess tamaste undersåte, kvinnan, genom emancipationen ryckes undan dess välde. För den skull hade en del unga, trogna katoliker dragit till kongressen, för att, disciplinerade som en claue, söka förstöra allt hvad som skulle förstöras.

De främmande damerna visade sig dock ingalunda nöjda med denna förklaring. Genom uppoffring från sina föreningars sida hade de varit i tillfälle att resa hit och tyckte sig därför kunna fordra, att de komiterade vidtagit anstalter, som försäkrade lugna förhandlingar. Trots att det vara ett så att säga familjärt samqväm, betonades denna mening

med ganska stor ifver, och resultatet blev en adress, som främlingarne underskrev och hvori uttalades den önskan, att följande sammanträden ej skulle vara offentliga.

Alltså, med viss spänning motsågs kongressens sista dag.

Iris.

+++

DN 21/4 1896:

Rubrik: Den internationella qvinnosakskongressen i Paris. (Från Dagens Nyheters korrespondent.)⁵¹

Paris den 14 april/publicerad 21 april /alltså skriven den andra dagen efter att kongressen avslutats och de andra medan kongressen pågick//

Så kom söndagen, kongressens femte och sista dag /den 12 april//. Utanför ingången hejdades en väldig folkmassa af ett dussin poliser, hvilka ej lemnade tillträde åt andra än dem, som kunde uppvisa kort såsom ombud, medlemmar af kongressen eller inbjudan.

Utländskornas begäran hade således tagits ad notam.

Salen var dock fylld till sista plats och denna gång uteslutande af en för saken intresserad publik.

Icke dess mindre uppstodo i följd af livliga meningsutbyten täta och högröstade afbrott och i det hela en sådan oro, att de holländska ombuden⁵², hvilkas allvarliga naturell och djupa intresse för saken tydligen lidit mest af de föregående dagarnas störda sammanträden, rådgjorde om att lemna mötet under protester. En medlem visade dem också, hvilken skillnad det var mellan det förra meningslösa bullret mot nu, då idéer eldat sinnena, om också denna sammandrabbning syntes för en nordbo väl hetsig. Och Holland stannade.⁵³

Jules Bois talade om kvinnans frigörelse från nyck och tradition, om hennes utveckling till personlighet. Andra talare berörde vigten af att modern har lika rätt som fadern att bestämma öfver barnet, och lärarinnan, fröken Bonnival höll ett utmärkt anförande om den fria tankens rätt vid uppfostran. Hennes resolution, gående ut på "för båda könen en allsidig och nationel uppfostran, fri från påtryckande af hvarje filosofiskt eller religiöst system, antogs med mycket bifall.

M:me Pognon, om hvilken det blifvit sagdt, att hon för ordet bättre än Brisson, deputeradekammarens ordförande, valdes på eftermiddagen till den post, det icke alltid varit henne lätt att sköta. Förhandlingarna gingo dock nu raskt och förträffligt undan. Talarinnor,

⁵¹ "Den internationella qvinnosakskongressen i Paris (från Dagens Nyheters korrespondent), Paris den 14 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* tisdagen den 21 april 1896.

⁵² De var Mme Wilhelmine Drucker, Mme Elise Haighton, Jur. dr Marie Popelin och en Mlle van Krettel.

⁵³ "Den internationella qvinnosakskongressen i Paris (från Dagens Nyheters korrespondent), Paris den 14 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* tisdagen den 21 april 1896.

hemmastadda på områdena för allmänt understöd och barnhem, talade för önskvärdheten af att qvinnor fingo tillträde till fattigvårdsstyrelser.

Paule Minck framförde de ord, som två qvinnor af folket i bref bett henne säga kongressen: "Det vi begära är arbete". Hennes framställning må sväfvat vida ut, hennes idéer vara dem man många gånger hört, det kan dock ej nekas: hon är en vältalare. Hon slutade också med: "Jag är ej annat än munnen som ropar, samvetet som talar", men detta är hon också med en sällspord värme och kraft, med ord som röra och beveka, då hon åberopar rätten till arbete för alla.

Man öfvergår till de politiska rättigheterna. Den talarinna, som inleder, fordrar dem för kvinnan, icke på den grund man så ofta hör anföras, att hon är mor, och att, då hon skickar sina barn till skolorna bör hon också ha något att säga vid deras ordnande, att då hennes söner lida under militarismen, bör hon också ega en röst deremot. Då kvinnan fordrar politisk jemlikhet bör det i första hand vara på grund af sin egen rätt som människa, antingen hon har några barn eller ej. Hon föreslog att qvinnokongressen måtte uttala sig för, att arbetet för att förvärfva de politiska rättigheterna, rätten att välja och att vara valbar, bör vara qvinnorörelsens förnämsta sträfvan, då det är ett af de viktigaste villkoren för hennes frigörelse, och då det är en upprörande orättvisa, att hälften af människoslägtet skall vara beröfvad allt inflytande på lagstiftningen, ehuru den är underkastad lagarna. /tror att hon här skriver om sig själv//

På ett förslag, som framställes, att kvinnan bör vara valbar, men icke ha rätt att välja, gifves det svaret, att om åt underklassen blifvit gifven valbarhet, skulle dock aldrig någon derur blifvit av överklassen vald, och på samma sätt skulle det gå med kvinnorna: män ensamt skulle aldrig rösta på en kvinna.

Kongressen skred så till antagande af flere förslag beträffande kommunal och politisk rösträtt, medlemskap i jury och brottmål m. m.

Dessa sista förhandlingar, då ordning och arbete herskat, då så många viktiga resolutioner antagits, hade ett afgjordt gynnsamt intryck.

Under den festmiddag, som på aftonen ägde rum, rådde den bästa stämning. De franska herrarnas och damernas talförhet hade dock ännu ej blifvit tillfredsstäld, skåltalen följde tätt på hvarandra. Minnesord egnades åt dem, som varit de första att i Frankrike verka för qvinnosaken, dess förtruppernas kämpar, som offrat sig på den tid, då saken väckte gyckel och hån. Paule Minck började för omvexlings skull nästan gladt och skämtsamt. Man borde frambära ett tack till de män som deltagit i

kongressen.⁵⁴ Det kunde ju icke ha varit annat än med en viss resignation. Men den uppsluppna tonen höll tyvärr icke i sig. Hon slutade med att som hon brukar ge skildringar af nöd och elände.

Mest uppseende bland talen väckte M:me Pognons. Hon tog till utgångspunkt bicyclen. Utom många andra fördelar hade denna nya sport skapat en rättighet för qvinnorna att bära en lätt och praktisk dräkt. (Jag vill inom parentes nämna, att de flesta damer här, som åka bicycle, och de äro många tusenden, bruka kostymen med vida knäbyxor, och att man ofta ser dem promenerande i densamma.) "De toaletter vi nu bära för att behaga er, mina herrar, äro mycket obehöfvade, dyrbara och upptaga mycket tid, som vi skulle kunna använda till intellektuell utveckling." Vidare såg hon i bicyclen ett medel för ett mera kamratligt umgänge mellan män och qvinnor, och hon slutade med att utbringa en skål för fred mellan länderna, broderskap mellan nationerna och kamratskap mellan könen.

Iris."⁵⁵

+++

Hilda Sachs var 55 år gammal när hon år 1912 publicerade *Den svarta domen. Männens skuld och kvinnornas straff*. Stockholm: Wahlström & Widstrand 1912.

Det var en debattbok om prostitution, just när reglementeringen upphävs – inför den nya lagen. Den visar hennes gamla engagemang mot reglementeringen av prostitutionen. Mot den hade hon varit aktiv sedan tidig 1880-tal. Men där kan man också läsa om hennes intryck av kongressen 1896 i Paris:

"På den stora kvinnokongressen i Paris 1896 talade m:lle de Grandpré, som i ett tjugotal år hade ägnat sig åt att hjälpa de frigifna kvinnorna från Saint Lazare, om dess kvinnors olyckliga lif. `Ack, jag vill be er´, sade hon och vände sig med en bönfällande gest till församlingen, `jag ville be er så innerligt, alla män som äro här: gå icke till dem!` Ett sorl af rörelse, af en vacker och sympatisk känsla för detta rop från ett hjärta, hördes från de närvarande männen. De hade förstått, om också blott för ett ögonblick."⁵⁶

---

⁵⁴ ⁵⁴ "Den internationella qvinnosakskongressen i Paris (från Dagens Nyheters korrespondent), Paris den 14 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* tisdagen den 21 april 1896.

⁵⁵ ⁵⁵ "Den internationella qvinnosakskongressen i Paris (från Dagens Nyheters korrespondent), Paris den 14 april", av signaturen Iris, *Dagens Nyheter* tisdagen den 21 april 1896.

⁵⁶ Hilda Sachs, *Den svarta domen. Männens skuld och kvinnornas straff*. Stockholm: Wahlström & Widstrand 1912: 124

++++

Kan denna text handla om Käthe Schirmacher? Det stämmer med andra referat av KSs tal.

"Une déléguée d'Allemagne, charmante, très intelligente, à la parole nette et convaincue, aux gestes gracieux et bien féminins, parle en détail du mouvement féministe en Allemagne et démontre que ce n'est qu'en s'unissant avec le parti ouvrier, le parti socialiste, que les femmes d'Allemagne, espèrent arriver à obtenir le triomphe de leurs droits."⁵⁷
/Dock tror UW att det är ett missförstånd att hon skulle talat för samarbete med socialister./

"Une toute jeune doctoresse ès-lettres, Mlle Kaëthe Schirmacher, Allemande, raconte l'historique du mouvement féministe en Allemagne, où le nombre des femmes est supérieur de trois million à celui des hommes. Son discours plein d'une verve toute particulière, logique et spirituel, a été accueilli avec une chaleureuse approbation."⁵⁸

Samma källa skrev kort om Friberg från Finland, ingen rolig beskrivning av henne så jag tar inte med det men bara källan.⁵⁹

Marya Chéliga beskrev gärna de kvinnor som fått många applåder och som gjort intryck: "Il y a décidément des femmes qui savent parler devant le public, sans se départir le moins du monde d'un charme qui leur est propre. Les congressistes en ont donné des preuves incontestables. Ainsi, Mlle Maïkki Friberg, déléguée finlandaises, Mme Emilia Mariani, déléguée italienne, et Mme Drucker, déléguée hollandaise, ont conquis l'auditoire (pas commode pourtant!) par la justesse de leurs arguments, par la logique de leurs vœux, et par leur véritable éloquence.

---

⁵⁷ Coupure d'un journal, sign. P. M. troligen med titeln "Le Congrès Féministe", *La Petite République*, 11/4 1896.(artikeln är i två delar och bara signaturen är säker, inte titel och namnet på tidningen) Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

⁵⁸ "Le congrès féministe" par Marya Chéliga, *L'évenement* 10/4 1896. Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

⁵⁹ Coupure d'un journal, sign. P. M. troligen med titeln "Le Congrès Féministe", *La Petite République*, 11/4 1896.(artikeln är i två delar och bara signaturen är säker, inte titel och namnet på tidningen) Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

On ne prêchent pas devant les convertis, pour cette fois, et cependant les applaudissement ne manquaient point. ... Mlle Bonneval dompta, avec son courage tranquille, les interrupteurs professionnels.⁶⁰

En helt annan bild av hur kongressen emellanåt urartade gav *L'Echo de Paris*,: Morgonen hade varit ganska lugn. Kanske handlade det om den 12 april? Efter lunch blev det inte längre så. Madame Loevy (ja denna tidning håller på det formella tydligen och maken heter ju så men det handlar om Marya Chéliga-Loevy) avslutade uppläsningen av en rapport som hon avbrutit för en paus, troligen lunchpausen. När hon kom tillbaka: "Mais dès le début un incident survient. Des cris d'animaux sont partis d'un coin de la salle. Mme Pognon foudroie d'un *Quos ego*⁶¹ énergique les étudiants socialistes qui protestent.

C'est à ce moment, un tapage infernal qui s'accroît encore lorsqu'un vieux monsieur s'installe auprès de Mme Pognon. Dominant le tumulte, les interrupteurs clament à tue-tête la scie folichonne:

Allume, allume, vieux Cupidon ... Faut du *pognon*! Pendant un quart d'heure, le charivari continue. Quand il cesse, on aborde l'ordre du jour qui traite de la *paix*."⁶²

Annan oro orsakade ett tal om samskola. Medan Bonneval talade för en integrerad skola – alltså med pojkar och flickor tillsammans -- avbröts hon av en person som gjort så tidigare:

"- M. Louis Gailhard, qui combat ce programme soulève de nouveau la tempête. Une vive altercation s'engage entre M. Robin et l'orateur qui descend de la tribune qu'escalade M. Lacour.

Mais le vacarme est devenu tel que la police intervient et qu'un des perturbateurs est arrêté. Cette intervention de l'autorité ramène le calme, mais six heures sonnent et les congressistes, rouges, haletantes, époumonnées, se donnent rendez-vous pour demain.

Ouf!"⁶³, är slutet på den artikeln. Polisen hade fått ingripa och förde bort en av dem som bråkade.

Käthe Schirmacher skrev utförligt om kongressen och betonade att den var socialistisk:

---

⁶⁰ "Le congrès féministe" par Marya Chéliga, *L'évenement* 10/4 1896. Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

⁶¹ hotelser - ur Virgilius Eneiden, men överfört till att bli allmänt hotelser mot bråkiga barn m m

⁶² "Le congrès féministe", osign, *L'Echo de Paris*, 13/4 1896. Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

⁶³ "Le congrès féministe", osign, *L'Echo de Paris*, 13/4 1896. Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

Ur *Die Frauenbewegung. Revue für die Interessen der Frauen*. II. Jahrgang, Nr 8, 15 April 1896. Red Minna Cauer:

"Der internationale Frauenkongress in Paris, 8. bis 12. April 1896.

Von Dr. Käthe Schirmacher.⁶⁴ (UW den börjar redan på första sidan där redaktören Minna Cauer brukar skriva; detta kan kallas tidningens ledare)

Gestern, Mittwoch den 8. April, um 2 Uhr nachmittags, wurde der internationale Frauenkongress im Hotel des Sociétés Savantes eröffnet. – Jeder, der die französischen Verhältnisse kannte, wusste, dass es dabei stürmisch zugehen würde; befinden wir uns doch hier in Paris, auf dem klassischen Boden der französischen Revolution, in der Stadt der Kommune und in einer Republik, die augenblicklich sogar ein sozialistisches Ministerium hat. Der Kongress hat denn bis jetzt auch weit mehr den Charakter eines Congrès socialiste als den eines Congrès féministe. Ich könnte diesen Eindruck, den ich gestern sehr deutlich gehabt, vor mir selbst abzuschwächen suchen, könnte ihn in meiner Darstellung mildern, um unsere deutschen Anschauungen und Gewöhnungen nicht vor den Kopf zu stossen. Ich würde damit aber ein Unrecht gegen Sie begehen, denn ich bin ihnen in erster Linie eine richtige Darstellung der hiessigen Verhältnisse und Vorgänge schuldig: ob dieselben bei uns gefallen, ist eine andere Frage.

Der grosse Sprechsaal des Hotel des Sociétés Savantes, wo etwa 30 gelehrte Gesellschaften ihre Klubs und Versammlungszimmer haben, war dicht gefüllt, zwischen 6 und 700 Personen waren wohl dort; wie natürlich sehr viel Frauen, aber daneben eine ungewöhnlich grosse Anzahl Männer, unter letzteren Ärzte, Parlamentarier, Socialisten, Anarchisten, Journalisten, Advokaten. Wir werden sie später näher kennen lernen.

Unter die Frauen sind gleichfalls alle Meinungen und Parteien vertreten. Überwiegen thun die Sozialisten, und ich bitte Sie, sich mit dem Gedanken zu befreunden, dass für einen grossen Teil der Kongressteilnehmer der sozialistische Staat, der für jeden Einzelnen sorgt, der ihn versorgt, das ersuchte und erstrebte Ideal ist. – Die bürgerlich-liberale Partei, die vielen Forderungen der Sozialisten geneigt ist, sich gegen den sozialistischen Staat aber energisch verwehrt, ist am ersten Tage des Kongresses entschieden in der Minderheit gewesen.

Es wird Sie auch nicht mehr wundern, dass die meisten der Rednerinnen und Redner die Versammlung sich gegenseitig mit Citoyen,

---

⁶⁴ "Der internationale Frauenkongress in Paris, 8. bis 12. April 1896.

Citoyenne ansprachen, dass Erklärungen abgegeben wurden, wie: "Nous sommes tous des bons socialistes, c'est entendu", dass in der Erregung der Diskussion Absurditäten fielen, wie: "Tous les lois sont superflues".

Denn erregt ging es zu, und die Erregung war mindestens ebenso gross bei den Männern wie bei den Frauen. Zuerst handelte es sich um die Wahl der Vorsitzenden für den ersten Tag. – Dazu war eine in parlamentarischen Dingen erfahrene Frau nötig; Madame Potonié-Pierre, Vorsitzenden der Solidarité des Femmes, die zusammen mit Madame Maria Martin, von derselben Vereinigung, und mit Madame Chéliga-Lévy von der Union Universelle des Femmes, den Kongress einberufen hat, schlug deshalb Madame Pognon vor, die sich mit solchen Sachlagen bereits bewährt hat. Dagegen erhob sich Madame Leonie Rouzade, eine scharfe Sozialistin, und erklärte, jemand, der eine Familienpension hatte, könne keine Versammlung leiten, dazu seien die akademisch-gebildeten Frauen des Kongresses da, die Doktoresses u. s. w. Ich gestehe, ich begriff die Citoyenne Rouzade nicht: ich bin zwar Doktoresse, aber ich habe noch nie eine Versammlung geleitet, und habe gestern Madame Pognon sicher nicht um ihr Amt, wohl aber um die Festigkeit und Gewandtheit beneidet, mit der sie die stürmische Versammlung leitete. Ich beuge mein akademisches Haupt also mit aller Hochachtung vor Madame Pognon, die mich lebhaft an die gewandten und erfahrenen Leiterinnen des Chikagoer Frauenkongresses erinnerte. Sie halt allerdings eine Familienpension in den Champs-Elisées, aber das hätte eine Sozialistin ihr am wenigsten vorwerfen dürfen.

Damit war die Sache noch nicht zu Ende: ehe Madame Pognon den Präsidentenstuhl bestieg, wurde lebhaft die Name Féresse-Deraismes gerufen, ein Teil der Versammlung wünschte, die Schwester der heimgegangenen Maria Deraismes, die eigentlichen Stifterin der französischen Frauenbewegung, den Vorsitz führen zu sehen. Es fielen Worte wie Undank, Uebersehen u. s. w. Worauf Madame Féresse-Deraismes erklärte, sie könne die Leitung der Versammlung nicht übernehmen, schon ihre Gesundheit erlaube ihr das nicht. Hierauf nahm sie dann aber das Ehrenpräsidium an, Madame Pognon wurde eigentliche Vorsitzende, Madame Chéliga Vize-Präsidentin, und die Sitzung wurde eröffnet.

Das Programm war leider so überladen, dass wir trotz vierstündiger Arbeit nicht über die Hälfte gekommen sind. Nachdem Madame Pognon in einleitender Rede den Dank der Versammlung an die verstorbene Maria Deraismes abgestattet hatte, erwähnte sie, dass der Pariser Stadtrat den Kongress mit einer Summe von 1000 Franks unterstütze, dass dieses die erste Anerkennung der französischen

Frauenbewegung seitens einer Behörde sei, dass aber diese Anerkennung auch von anderer Seite nicht dauernd vorenthalten werden könne, der die Frau verlange heute einmal ihren Platz an der Sonne neben dem Mann; dass über 8000 Frauen allein im Département der Seine selbständige Bewerbungsbetreibende und Steuerzahler seien, dass ein Drittel aller französischen Industrie von Frauen geleistet werde, dass dafür eine direkte Interessenvertretung durch Frauen nötig sei. Dass die Frau durch politische Thätigkeit der Liebe abwendig gemacht werde, glaube sie nicht, sie habe nie gehört, dass die französischen Abgeordneten es an dieser Bethätigung ihrer Gefühle mangeln liessen; sie glaube aber, dass politische Rechte und bürgerliche Gleichstellung die Frau in der Familie und im Staat achtunggebietenden machen werde, und das sie das Ziel der Frauenbewegung. Nachdem Madam Chéliga noch einige Worte über die befreiende Rolle Frankreichs im Völkerleben gesagt, ging man zu Tagesordnung über.

Bei die Besprechung der *Nationalität der verheirateten Frau, der Ehescheidungsbestimmungen und des Kinderschutzes* trat auch die tüchtige, praktische Seite der sozialistischen Frauenbewegung voll in der Vordergrund; hier zeigte sich 's, wie ernst und gründlich diese Frauen in den unteren Klassen gearbeitet, welche Einsicht in die wirklichen Verhältnisse sie genommen haben, und wie wertvoll und unentbehrlich diese praktischen Kenntnisse für die Lösung der Frauenfrage sind. So wie die Sozialistinnen aufhören, allgemeine Phrasen zu machen und das tausendjährige Reich zu prophezeien, sind sie die besten und brauchbarsten Anwälte und Mitarbeiter an der Frauensache. Vergessen wir das in der bürgerlichen Frauenbewegung nie, und suchen wir uns selbst diese festen Kenntnisse zu erwerben, und zwar durch Mitarbeit mit dem vierten Stande. Nachdem Monsieur Israëls, Delegierter der "Société du Suffrage Universel des femmes", aus Amsterdam, Madame Chéliga, Monsieur Viardot, Advokat am Appellationsgericht, der Citoyen Robin und die Citoyenne Paule Munck (UW mäfte vara korrfel, bör vara Minck) über die Nationalität der verheirateten Frau gesprochen, nahm die Versammlung folgende Resolution an:

Durch die Heirat mit einem Ausländer soll die Frau nicht schlechtweg ihre eigene Nationalität verlieren, sondern a) sie soll vor der Heirat erklären, ob sie die Nationalität des Mannes annehmen oder aber ob sie ihre eigene behalten will b) die Kinder sollen bis zur Mündigkeit vorläufig die Nationalität des Vaters haben, dann die des Vaters oder der Mutter wählen dürfen c) der Staat hat kein Recht, die minderjährigen Kinder aus gemischten Ehen im Kriegsfall gegen ihren Willen zu irgend welchen Militärdiensten heranzuziehen.

Hier noch ein Wort über Monsieur Robin und Madame Minck. Beide sind dem Pariser Publikum längst bekannte Gestalten. Esterer war der Leiter eines Waisenhauses im Cempuis, wo er nach den Prinzipien der Revolution Knaben und Mädchen ohne Religion aufzog. Man hat ihm seine Anstalt geschlossen: er ist ein schrankenloser Anarchist, vom ihm, der mit seinem wallenden Haar und Bart an einen Apostel erinnert, kam jenes Wort: "toutes les lois sont superflues"; er erklärte sich für die freie Ehe, worauf ihn die Präsidentin bat, zur Sache zu sprechen.

Madam Paule Minck hat eine Rolle in der Kommune gespielt, und sie sprach under lebhaftem Beifall über das Elend des Volks und die Verderbtheit der Gesellschaft. Wir, die wir nicht unter dem Volke belebt haben, machen uns wohl keinen Begriff von dem grauen Elend da unten, und daher thun wir gut, auf die Stimmen zu hören, die von dort kommen. Die Stimmen sind schrill, gewiss, aber sie kommen eben aus einer gepressten Brust und einer halb zugeschnürten Kehle. Es geschieht thatsächlich viel grosse Ungerechtigkeit da unten, sagen wir uns das täglich, dann werden wir begreifen, dass, wer in dumpfen Arbeiterviertel lebt und das Leiden der Welt in Massen auf sich lasten fühlt, wohl von gewaltsamen Umwälzungen und dem tausendjährigen Reich träumt.

Es folgte nun Diskussion über die *Ehegesetze*, wo Madame Vincent und Madame Coutant vorzüglich zur Sache sprachen: die Versammlung nahm darauf folgende Beschlüsse an: nicht Misshandlung und Verbrechen sollen nötig sein, um die Scheidung zu ermöglichen, sondern gegenseitiges Einverständnis soll dazu genügen. Der Paragraph, der den beiden Mitschuldigen am Ehebruch die Heirat verbietet, werde abgeschafft.

Dann ergriff Madame Luise Koppe das Wort: sie leitet seit vier Jahren ein Asyl für arme Kinder in Belleville, einem der traurigsten Arbeiterviertel von Paris, und sie sprach für die gesetzliche Besserstellung der verlassenen, misshandelten und unehelichen Kinder. Ihr Standpunkt war rein sozialistisch: Jedes menschliche Wesen hat Anspruch auf Leben und Erhaltung; sorgen die Eltern nicht für sie, so hat der Staat einzutreten. – Einstweilen sucht Madame Koppe aber den Staat durch eigene Aufopferung zu ersetzen.

Und das ist der Hauptzug dieses ersten Kongresstages: Viel Utopistisches, viel Phrasenhaftes, viel Unausführbares, aber alle, die auf der Rednerbühne grosse Worte machen und die bestehende Gesellschaft im ganzen umwerfen wollen, sie haben gearbeitet, sie arbeiten an ganz bestimmten Punkten und Aufgaben, sie kennen das Leben der unteren Klassen, die Not des Volkes, und sie sind Arbeiter an der

Frauenbewegung, mit denen wir zusammenzugehen, die wir zu hören haben.

Ur *Die Frauenbewegung. Revue für die Interessen der Frauen*. II. Jahrgang, Nr 9, 1 Mai 1896.

"Der internationale Frauenkongress in Paris.

Von Dr. Käthe Schirmacher.

II. Das Urteil des ersten Tages, dass hier kein internationaler Frauenkongress, sondern ein Sozialistenkongress gehalten werde, hat sich bestätigt. – Es ist eine hauptsächlich französische Interesse vertretende Sozialisten- und Freidenker-Versammlung gewesen, die im stürmischen, unbändigen Sitzungen vom 8. bis 12. April getagt hat.

Die gemäßigten Elemente der französischen Frauenbewegung, die sich mit Armen-Krankenpflege, Sittlichkeitsbestrebungen u. s. w abgeben, ohne deshalb zu den Sozialisten und Freidenkern zu gehören, haben sich von diesem Kongress fern gehalten und warten die Weltausstellung von 1900 ab, um ihrerseits vor die Öffentlichkeit zu treten. – Sie haben also diesmal den radikalen Parteien das Feld gelassen. Diese radikalen Parteien haben die völlige Gleichstellung der Frau mit dem Manne auf rechtlichem, sozialem und industriellem Gebiet verlangt, und dagegen hat sich in dem ganzen Kongress und Kongresspublikum nicht *eine* Stimme erhoben; die Gleichheit in der Erziehung, um die wir bei uns seit Jahren ringen, hat man überhaupt nicht mehr erwähnt, weil sie in Frankreich bereits gewonnen ist. Es sind also die letzten Forderungen unserer deutschen Frauenbewegung, die in Frankreich die ersten sind. Und wie ich bereits erwähnte, man hat hier zur Erhaltung dieser Forderungen sehr oft an den Staat, an den sozialistischen Staat appelliert.

Dagegen hat der bürgerlich denkende Teil der Versammlung dann protestiert. Erster Grund zu stürmischen Szenen.

Anderer Grund: der Streit um die Zusammenerziehung beider Geschlechter. Damit ist in Frankreich im Waisenhaus von Cempuis durch Monsieur Paul Robin ein Anfang gemacht worden. Die Anstalt ist dann geschlossen worden. Ich glaube aber, die Göttin der Gerechtigkeit und Vernunft selbst würde nicht daraus klug werden können, ob Cempuis ein Segen oder, wie viele behaupten, eine Schule der Verderbtheit gewesen ist. Die Aussagen gehen absolut durcheinander, und statt einfach die Frage der Zusammenerziehung zu diskutieren, warf man das unselige Wort Cempuis in die leicht erregte Versammlung. Zwei begabten Journalisten, Freunde der Frauenbewegung, Monsieur Leopold Lacour und Monsieur Jules Bois sprachen zur Sache; sie vertraten die beiden entgegengesetzten Standpunkte: Monsieur Lacour ist des Lobes voll:

Monsieur Bois spricht von "Bestialität". Monsieur Robin will das nicht auf sich sitzen lassen, die Anhänger und Gegner von Cempuis im Saale schreien, wüten. – Gott bewahre, denke ich, ist das ein internationaler Frauenkongress?

Thatsache ist, die Männer haben viel zu viel dabei gesprochen und in viel zu leidenschaftlicher Weise. Sie sind auch – in allen Parteien – die lautesten und lärmendsten Unterbrecher gewesen. – Und der Anlass zu Unterbrechungen fehlten nicht. – Bei Gelegenheit der Friedensbestrebungen wird die Neutralisation von Elsass-Lothringen erwähnt – wütende Gegendemonstration – von Männern. – Bei Gelegenheit der religiösen Erziehung, neuer Casus belli. – Vergessen wir nicht, dass in Frankreich die Religion einmal abgeschafft war und der Sonntag durch den 10. Ruhetag ersetzt worden ist. Es herrscht also in den radikalen, französischen Frauengruppen eine geradezu antireligiöse Stimmung, Priesterhass, Hass gegen die "Lügen" der Religion. Daher kam es, dass der Sonntag als gesetzlicher Ruhetag wegen seines "religiösen Charakters" grosse Anfechtung erfuhr. – Wir Deutschen stehen erstaunt vor diesem Fanatismus: auch wenn wir Freidenker sind, was soll uns an der Sonntagsruhe kränken?

Die tiefen Narben der französischen Revolution aber, die leidenschaftliche Vergangenheit des Landes waren es, die diesem Kongress seinen stürmischen Charakter gaben und bei der Öffentlichkeit der Verhandlung geben mussten. Es war aber alles andere, nur nicht die Frauenfrage, die das Publikum so erregte; daher noch einmal – es war kein wirklicher Frauenkongress.

Und wie Sie aus dem Vorstehenden ersehen, es war auch nicht international. Was man hauptsächlich diskutierte, waren rein französische Fragen und rein französische Vorurteile. – Zu dem Programm, dass die Gleichstellung der Frau auf allen Gebieten umfasste, waren die Berichte aus anderen Ländern gänzlich ausgelassen. Wir fremden Delegierten – und es waren vertreten Belgien, Holland, Finland, Schweden, Italien, Deutschland – haben fast alle ausserhalb des Programms gesprochen, so dass das eigentlich Fruchtbringende internationaler Kongresse, das Vergleichen mit der Fremde, wegfiel.

Da ist denn dem Komité des Kongresses der ernste Vorwurf nicht zu ersparen, dass es seine Vorbereitungen schlecht getroffen und den Kongress völlig ungenügend organisiert hat. – Darin lag der Hauptfehler, der mir in Gedanken an die vortreffliche Organisation in Chikago 1893 nur noch deutlicher wurde. Und in Chikago handelte es sich dock um Tausende, hier aber nur um Hunderte. – Diese ungenügende Organisation hat den Erfolg des Kongresses stark geschädigt. Dadurch ist

es, trotz der anerkennenswerte Gewandtheit der Präsidentin, Madame Pognon, zu all den bedauerlichen Unterbrechungen gekommen, dadurch haben sich die Diskussionen im Lärm verloren, dadurch sind die Abstimmungen wirr und widerspruchsvoll geworden. Bei dem vulkanischen – von religiöser und politischer Leidenschaft erhitzten Boden – durfte der Kongress kein öffentlicher sein; wollte man ihn durchaus öffentlich machen, so musste man 5, 6 grosse, öffentliche Vorträge durch berufene Rednerinnen über die 5 – 6 grossen Fragen der Bewegung, der Erziehungs- Friedens- Sittlichkeits- Arbeits- und Wahlrechtsfrage halten lassen, Vorträge ohne Diskussion. Die Diskussion und die Berichte aus fremden Ländern waren dann in Sektionssitzungen zu behandeln.

[Här kommer alltså KS med sin rekommendation av hur en kongress borde läggas upp som sedan i viss mån togs över av den tyska kongressen 1896!]

Es ist nämlich ein sehr gewagtes Unternehmen, einer Pariser Publikum als Vertreter einer noch neuen Sache vorzustellen. Während man bei uns an fremden Accent seine Freude hat und das Fremde bewundert, kommt das Ungewohnte dem Franzosen sofort lächerlich vor, und er passt nun darauf, ob er nicht einen Sprachfehler, einen fremden Laut, eine eigentümliche Anschauung findet, der er die Schelle seines Spottes anhängen kann. Das mussten die Damen vom Komité vorher bedenken und ihre Kräfte nicht dem aussetzen, dass man sie verspottete oder beschimpfte.

Einfache Äusserlichkeiten genügten schon dazu, um sofort einzunehmen oder abzustossen. In dieser Hinsicht ist die französische Presse mit dem schlechtesten Beispiel vorangegangen. Sie hat sich herzlich wenig um den Inhalt dessen gekümmert, was die Frauen sagten, sehr viel aber darum, was sie anhatten und wie sie aussahen. Eine Methode, die sie übrigens ebenso auf die Parlamentsmitglieder anwenden.

Die fremden Delegierten sind denn mit ihrem Pariser Aufenthalt auch nicht zufrieden gewesen; besonders energisch haben sich die Holländerinnen geäussert, und alle zusammen haben wir einen Protest an das Komitee gerichtet, des Inhalts, dass wir gekommen wären, um zu arbeiten, nicht aber um Lärm zu hören. Darauf sind die letzten Sitzungen wenigstens in relativer Ruhe verfloßen.

Und die Moral von der Geschichte? Wer einen Kongress organisiert, soll sich um jede Einzelheit und jede Kleinigkeit kümmern: er soll mit dem Massen und ihrer Handhabung rechnen; er soll ihre Ungeduld, das Ansteckende des Lachens etc. kennen. Er soll vor allem Ordnung in der Diskussion, Duldung in der Darlegung der Ansichten mit starker Hand

verteidigen können. Das ist auf diesem Pariser Kongress nicht geschehen, und daher ist er nicht wertvoll und nicht befriedigend genug ausgefallen."

I sina memoarer skriver KS:

"Ostern 1896 brakte einen internationalen Frauenkongress in Paris, zu dem Auguste Schmidt mir die deutsche Vertretung übertrug. Er fand in der Salle des Sociétés Savantes statt, mitten im Studentenviertel, versammelte eine Hörschaft von durchaus überzeugten, teils ernst zu nehmenden, teils querköpfigen Anhängern, darunter viele Sozialisten, ja noch röttere Elemente, und eine Handvoll raddaustiger Studenten, die auf diesem ihrem geheiligten Boden die 'féministes' anulken, ärgern und durcheinanderhetzen wollten.

Es ging auch zeitweise sehr lebhaft zu, und ein Teil der Verhandlungen war grotesk; auch ich er- und behielt das Wort als deutsche Delegierte und war am nächsten Morgen in Paris bekannt.

Unvergesslich ist mir, das der Berichterstatter des 'Figaro' seinen Erguss mit den Worten: *Aucun des traits de la classique Allemande n'afflige Mademoiselle Schirmacher* begann und dies sicher für die Blüte französischer Höflichkeit hielt.

Diesem Frauenkongress verdanke ich jedoch einen Teil meiner wertvollsten Pariser Freunde und Bekannten, so die Beziehungen zur französischen internationalen Sittlichkeitsbewegung, die mich mit Genf in lebhaftigen Verkehr setzten, zum Musée Social, dem Mittelpunkt französischer Sozialpolitik, und seinen namhaften Gelehrten; zur Pariser Presse, französischen Politikern und Staatsmännern."⁶⁵

*****

De som var där 1896 (The persons present 1896)

About the foreigners: "Des déléguées de tous les pays ont apporté la note vraiment interessant, la note synthétique des progrès acquis en féminisme social chez les autres nations. Il est regrettable que, malgré nos souhaits et supplications, on leur ait pas fait place assez grande et qu'elles se soient montrées trop modestes en ne prononçant que de rares et courtes allocutions. »⁶⁶

Kvinnor från följande länder i Europa och USA var där : från Norden, belgiskor, holländskor, finländskor, engelskor, spanjorskor, rumänskor, österriskor och kvinnor från den fria världen och så parisiskor. Vilka hattar och klänningar! Så bizarra personer etc!! /UW här hade jag velat excerpera mer men det var svårläst text eftersom tidningen var inbunden och detta delvis kom bort i bindningen/⁶⁷

⁶⁵ Schirmacher 1921: 32f

⁶⁶ Eugénie Potonié-Pierre, « Congrès féministe international » *La Question Sociale*, Avril-Mai 1896 : 378

⁶⁷ « Que de femmes ! » anon. *Le Matin* 9/4 1896

Foreigners at the congress, even those who lived in Paris for longer or shorter periods, including also exiles:

Amadori, Rosa Mary, Mme (Association romaine féministe, Comité romain de l'Union internationale des Femmes pour la Paix, Roumanie)

Bajer, Mathilde (Danmark)

Boddaert (Hollande)

Chéliga-Loévy, Marya, Mme (Union universelle des Femmes) (vice-president du congrès)

A française-polonaise, in exile, who spoke for the foreigners at one point at the congress

Claeys, Mme (Belgique)

Drucker, Mme W (Hollande)

Frank, Louis (docteur en droit) ("député ou conseiller municipal") (Belgique)

Friberg, Maikki (Finlande)

Frost-Ormsby (Union internationale des Femmes américaine pour la Paix, Amérique)

Gonne, Maud, Miss (Irlande)

Haighton, Elise, Mme (Société de Suffrage des Femmes, Hollande)

Horesco, Esmeralde (Ligue des Femmes roumaines) (Roumanie)

Hudru-Menos, Mlle (Suisse)

Israël, Louis (docteur en droit, avocat; Ligue du Suffrage des Femmes) ("député ou conseiller municipal") (Hollande)

Kol, Nelly (alt Nellie) van (De Vrouw, de Gand) (vice-president du congrès, Belgique)

Krettel, van, Mlle (Hollande)

Lafontaine, Léonie, Mme (Union internationale des Femmes pour la Paix, comité Belge) (Belgique)

Lockwood, Belva A. (avocat, Amérique)

Magalhaès-Lima (directeur du *Seculo*, Lisbonne) (Portugal) ⁶⁸ .⁶⁹

Mariani, Emilia, Mme (Ligue turinoise féministe/alt La Ligue Turinoise pour la défense des intérêts féminins et Comité turinois de l'Union internationale des Femmes pour la Paix) (Italie) ; fredsfrågor⁷⁰.

Molander, Ida, Mme Dr (Finlande); Jules Bois beklagar att hon inte kommer att tala för hon kan inte franska.⁷¹

Nersessian, Mlle (Société des dames arméniennes de Paris)

Ootchinnicoff, Barbara, Mlle (Russie)

Ploennies (Allemagne)

Popelin, Marie, Mlle (docteur en droit, Ligue belge du Droit des Femmes) (Belgique) ; den första kvinnliga advokaten i sitt land, efter mkt bråk. Hon är blygsam och respekterad. "Bourgeoises strictes et riches, elles (Popelin & her syster) sont secondées par Mlle Léonie-Lafontaine, dans une propagande très prudente, d'ou sont exclues les utopies socialistes et les fantasies du sentiments. »⁷²

Popelin, (sœur de Marie P?) ??

⁶⁸ *La Patrie* 9/4 1896

⁶⁹ he was not present because of death in the family, Eugénie Potonié-Pierre, « Congrès féministe international » *La Question Sociale*, Avril-Mai 1896 : 380

⁷⁰ Jules Bois, « Quelques silouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

⁷¹ Jules Bois, « Quelques silouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

⁷² Jules Bois, « Quelques silouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

Sachs, Hilda (Suède); lived for the time being in Paris; a journalist who wrote in Swedish papers, among them *Dagens Nyheter*

Schiff, Paolina (la doctoresse, Secrétaire Générale de la Fédération des Sociétés féministes italiennes, Comité milanais de l'Union internationale des Femmes pour la Paix) (Italie)

Schirmacher, Käthe Dr (Société Frauenwohl et Comité Berlinoise; Comité Berlinoise de l'Union internationale des Femmes pour la Paix, Allemagne) ; lived for the time being in Paris ; scholar and journalist, who wrote on Voltaire for a German editing house and also wrote in German papers and journals.

Schook Haver, B (Vrye Vrouwenvereeni, Hollande)

Warner-Snoad (International Women's Union)

The French participants :

Ackermann, Otto (Magazine international) ("député ou conseiller municipal")

Argyriadès, P. ("député ou conseiller municipal")

Bagger

Bazire (Emancipation humaine de Rouen)

Belilon, Camille

Bernard, Jean, M

Bois, Jules ("député ou conseiller municipal")

Bonnevial, Marie, Mme (Syndicat de l'Enseignement)

Broen, de, Miss (Œuvre philanthropique de Belleville, Paris) ; engelska som bor i Belleville. Kristen. « Je la soupçonne d'être plus philanthrope que féministe. »⁷³

Brousse ("député ou conseiller municipal")

Brout

Cambillard ("député ou conseiller municipal")

Chauvin, Emile (docteur en droit, avocat à la Cour d'Appel) ("député ou conseiller municipal")

Coutant, Mme (présidente du syndicat des blanchisseuses, laveuses)

Dietz, Jules, M.

Dissard, Clotilde (Revue féministe)

Duclos (Féminisme chrétien)

Durand, Marguerite⁷⁴

d'Erveux, Mlle

Feresse-Deraismes, Mme/

Fournets (Féminisme chrétien)

Francolin, (Syndicat de l'Enseignement) ("député ou conseiller municipal")

Gaillard, Louis, M. (also spelled Gailard)

Gaches-Sarraute (docteur en médecine) ; talade på kongressen om faran med korsett⁷⁵.

Gauttard, Albert (de l'Union phalanstérienne de l'Ecole sociétaire) ("député ou conseiller municipal")

Gerbaud, J (Syndicat de la presse féminine et féministe) ("député ou conseiller municipal")

⁷³ Jules Bois, « Quelques silhouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

⁷⁴ UW have not found her mentioned in any of the sources from 1896 but that she was there see Grinberg, *Historique du Mouvement Suffragiste ...* 1926:84f

⁷⁵ Jules Bois, « Quelques silhouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

de Grandpré, Mlle
 Grasserie, Raoul de la (docteur en droit) ("député ou conseiller municipal")
 Griess-Traut, Mme (Société pour l'amélioration du sort des Femmes);
 beskrivs av Bois som en « saintes » , gammal med böjd rygg men med
 entusiastiska ögon. Pacifist. Hjälper fattiga.⁷⁶
 Hammer, Mme
 Hervieu, Louise Mme
 Hirsch, pasteur
 Hodgson-Pratt (International Arbitration and Peace Association) ("député ou
 conseiller municipal")
 Huot, Mme (journaliste)
 Jean-Bernard, (avocat à la Cour d'Appel) ("député ou conseiller
 municipal")
 Koppe, Louise, Mme (Directrice de la Maison maternelle de Belleville)⁷⁷
 Lacour, Léopold ("député ou conseiller municipal")
 Lafond, M. (secrétaire du syndicat des typographes,)
 Lavy, A. M. (« député, membre du Groupe parlementaire des droits des
 femmes, lequel il a puissamment contribué à créer » & « délégué par une
 Fédération socialiste »⁷⁸
 Lefevre M. (secrétaire du syndicat des typographes)/comm: maybe the
 same as Lafond??
 Léger, M.
 Legrain, Docteur (médecin en chef de l'asile de Ville-Evrard) ("député ou
 conseiller municipal")
 Leo, André
 Leroux, Louis-Pierre, M.
 Leudet, Maurice (journaliste du *Figaro*)
 Looft
 Lyon-Caen, M. (professeur à la Faculté de droit de Paris)
 de Lys
 Manouvriers, Dr ("député ou conseiller municipal")
 Marcke, van (Revendication des Droits féminins)
 Martin, Maria (Journal des Femmes) (secrétaire général du congrès)) ;
 Mme M M « qui dirige le *Journal des Femmes* a un peu de l'impassibilité
 britannique. Elle parlera du politique sur un ton doctrinaire et convaincu. Ses
 bandeaux plats et noirs seront aussi froids que sa logique. » Hon har tre
 förtjusande unga döttrar som också är feminister⁷⁹
 Marrot, Paul (comme journaliste de *La Lanterne*)
 Melia, Jean, (étudiante)
 Mery, Gaston (comme journaliste de *La libre parole*)
 Minck (alt Mink), Paule
 Moulin, M.
 Moriceau, Mme ; hon hänger ihop med Mmes Vincent och bo i d'Asnières.⁸⁰
 Pasquier, Mme
 Pilliet, Blanche Edwards (docteur en médecine)
 Pioger, J, Dr. ("député ou conseiller municipal")

⁷⁶ Jules Bois, « Quelques silouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

⁷⁷ Okänd tidning, urklipp Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

⁷⁸ Maria Martin, *Le Journal des Femmes* No 53 Mai 1896

⁷⁹ Jules Bois, « Quelques silouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

⁸⁰ Jules Bois, « Quelques silouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

Pognon, Maria, Mme (Ligue française pour le Droit des Femmes) (présidente du congrès)

Potonié-Pierre, Eugénie (Solidarité des Femmes et Comité français de l'Union internationale des Femmes pour la Paix)/ Potonié-Pierre, Mme (*L'Eclair* 12/4 1896)

Potonié-Pierre, Edmond (vice-president du congrès) (Ligue du Bien Public) ("député ou conseiller municipal")

Rédan, H (journaliste de *La Petite République*)

Rheims, de, Mme

Richer, Léon ("député ou conseiller municipal")

Robin, Paul, ("député ou conseiller municipal") de Cempuis; « l'ex-directeur de l'orphelinat de Cempuis »⁸¹ « ...en costume du bicycliste ...»⁸²

Roué, Paul (avocat à la Cour d'Appel) (Syndicat de la Presse féministe) ("député ou conseiller municipal")

Roussel, Marie (docteur en médecine, Rouen)

Rouzade, Léonie Mme (la femme du conseiller municipal de Meudon)

Schacre, J. B. (Fédération française de la Libre-Pensée) ("député ou conseiller municipal")

Tolstoï, Greb, Comte

Urban, Ernesta, veuve H. de Castro (Union internationale des Sciences et des Arts)

Valette, Aline (Fédération française des Sociétés féministes)

Vincent, Mme (Égalité) ; hänger ihop med Mme Moriceau och bo i d'Asnières.⁸³

Wiggishoff, M. (maire de Montmartre)

Wiggishoff, Mme (Les Amis de l'Adolescence du 18e arrondissement)

Några utan namn nämns:

Une déléguée du Frauen Comité.

Une déléguée du Comité des Femmes pour la Paix et l'Arbitrage de Palerme et pour le Comité palermitain de l'Union internationale des Femmes pour la Paix.

Une déléguée de l'Association pour la Revendication des Droits de la Femme, Finlande.

Des délégués russes.

Des délégués polonais.⁸⁴

+++

From the following countries according to *Le Matin* 9/4 1896

Europe and USA,

Women from the Nordic countries, Belgique, Hollande, Finlande, England, Spain, Roumania, Austria.

The same paper mentioned these groups as present at the congress:

"Solidarité des femmes;

La Ligue française pour le droit des femmes;

les Amis de l'adolescence du dix-huitième arrondissement;

l'Émancipation humaine de Rouen;

⁸¹ Maurice Leudet, "Le congrès féministe" *Le Figaro* 9/4 1896

⁸² "Le congrès féministe", osign, *L'Eclair* 12/4 1896. Fonds Congrès: Boîte 2, Archives Bouglé, BHVP.

⁸³ Jules Bois, « Quelques silhouettes de féministes » *Le Figaro* 8/4 1896

⁸⁴ « Congrès féministe international de 1896 », Congrès 1896 – Paris Dos 37, BMD ; these are persons « inscrits ... »

la Federation des travailleurs socialistes,
 le Syndicat des blanchisseuses,
 le groupe parlementaire des Droits des femmes (including two ministers);
 Le Syndicat de la presse féminine et féministes;
 l'Association générales de étudiants de Paris
 et divers groupes anglais, belges, néerlandais, italiens, allemands et
 américains

about the first day 8 April: Morgonen hade ägnats åt att presentera
 delegationerna från de olika länderna, samt de olika franska organisationerna.
 Deltog gjorde följande organisationer: Solidarité des femmes, la Ligue française
 pour le droit des femmes, les Amis de l'adolescence du dix-huitième
 arrondissement⁸⁵, l'émancipation humaine de Rouen, la Fédération de travailleurs
 socialistes, le Syndicat des blanchisseuses, **le groupe parlementaire des
 Droits des femmes, qui compte deux ministres**, MM. Mesureur (+ svårläst),
 le Syndicat de la presse féminine et féministes, l'Association générale des
 étudiants de Paris et divers groupes anglais, belges, néerlandais, italiens,
 allemands et américains. »⁸⁶

Some more groups which were presented in the second "circulaire" of the
 congress:

"La Loge mixte Le Droit Humain (section lyonnais), La Concorde Sociale;
 l'Association des dames lyonnaises (patronage des jeunes filles);
 La section lyonnaise de la Ligue du Droit des Femmes ; Le Syndicat de la
 Presse féminine et féministe ; Association Générale des Etudiants de Paris".⁸⁷

Källor/Sources:

"Congrès féministe international de 1896", brochure, 3 pages.⁸⁸ [this
 pamphlet shows the person which had told in advance that they were "inscrits ...
 pour prendre la parole". It is not even certain that everyone of them showed up.
 NB = ("député ou conseiller municipal") was what some of the persons were
 called – right or wrong UW.]

L'Evenement 10/4 1896

L'Echo de Paris 9/4, 13/4 1896

L'Eclair 12/4 1896

Le Figaro 7/4, 8/4, 10/4, 12/4: two art. (one signed Le Passant, was this
 maybe Marguerite Durand?), 13/4: two art. (one a very ridiculing article) 1896

La Lanterne 9/4, 10/4, 11/4, 12/4, 13/4, 14/4, 15/4 1896

La libre parole 9/4 1896

Le Matin 9/4, 10/4, 12/4 13/4 1896

La Petite République (PR) 9/4, 10/4, 11/4, 12/4, 13/4 1896

La Patrie 9/4 1896

Le Temps 7/4, 10/4, 11/4, 13/4, 14/4 1896

"Congrès féministe international" par Eugénie Potonié-Pierre, *La Question
 Sociale* Avril-Mai 1896: 378-381

"Quelques silhouettes de féministes" par Jules Bois, *Le Figaro* 8/4 1896

⁸⁵ 18e arr = Belleville

⁸⁶ « Que de femmes ! » anon. *Le Matin* 9/4 1896

⁸⁷ « Congrès féministe international de 1896 », Congrès 1896 – Paris Dos 37, BMD

⁸⁸ « Congrès féministe international de 1896 », Congrès 1896 – Paris Dos 37, BMD